

Grensovergang Oestiloeg

Oscar Timmers

bron

Oscar Timmers, *Grensovergang Oestiloeg*. De Bezige Bij, Amsterdam 1984

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/timm012gren01_01/colofon.php

© 2013 dbnl / Oscar Timmers

Gids

Nu straalt in volle glans de hemel over het grijsgepluisde distelveld, de ingeklonken moerassporen, het mossige houtwerk van een vorige eeuw. Een zwartgebrande haag bolt over de uitgeholde landweg. Daarginds in een geblakerde kom met gebarsten wanden alweer twee groen bevuilde, in de aarde ingevreten hutten. Ver kijken kan men hier niet. *Stoi!*

We besluiten de laatste kilometers te gaan lopen. Hoeveel kilometer? Acht - red je dat? Ik wel.

De handrem kraakt, de motor valt hortend stil. De Oekraïense chauffeur draait zijn gezicht naar de gids, zijn profiel met de ingeklapte kaak naar mij. 'Dat kost ons twee uur heen en twee uur terug,' zegt hij, voor het eerst openlijk verontwaardigd. Ik snuif plotseling de oorlogsgeur van auto-interieurs, de tegenstelling vochtigstoffig in het legercanvas. Muffe lucht, die tot mij komt van lang geleden. En daar overheen, waiend: de bedwelmende vermenging van zand en olie.

‘Blijf dan hier wachten,’ zegt de gids. ‘Leg een kaartje. Speel wat met je radio.’ Ze schudt heftig haar schouders. Op de manier die ik van mezelf ken: om een fysieke walging te verjagen.

‘Jij zegt het maar. Mijn tijd komt wel weer.’

‘Dat je een knuppel kunt hanteren?’

Zegt zij dat? Ik zeg niks, ik ben al uitgestapt en aan de eerste meters van de in een netwerk van miniatuurloopgraven opdrogende helling begonnen. Dalend. Vandaar enig uitzicht. Hier, waar ik loop, de door de natuur aangebrachte zwarte modder- en steengleuven verpletterend, is heden nog geen karrewiel, geen koeiehoef gepasseerd. Het is goed tien uur in de ochtend. In de stad, honderdtien kilometer achter ons, ooit de verste oostelijke post van het Oostenrijks-Hongaarse imperium, heeft het de hele nacht geregend. Dat heb ik de hele nacht gehoord, een vertrouwd geratel op de leistenen boven mijn hoofd, ruisend langs de twee ramen voor mijn slapeloze oog. Een constant geschuifel van waggelende beesten door de dakgoot. Gekletter uit wijde paardevagina's op de dikke, in zwart-wit film glanzende keien van de lege straat met de zwaaiende spaarzame lichtbollen.

Ben ik wel zo'n loper? Ik ben helemaal niet meer zo'n loper die twee maal acht kilometer

aflegt, en daar tussenin nog eens drie uur lang door en rond het dorp van bestemming drentelt om het oog zijn werk te laten doen. Maar als het moet, moet je al met een stok komen om het mij te beletten. En het moet! Dertig jaar geleden liep ik driftig vijftig kilometer met volle bepakking, in een pittig tempo, door de nacht, over heuvelachtig terrein. Wie, die mij ziet, kan zich dat nog voorstellen? Ik wel. Wie kan zich mij rennend, vallend, liggend - in al die standen vurend met een machinegeweer op een onzichtbare gleuf in een vlakte - voorstellen? Moet je mij nu zien!

De gids - alsof ik dat zo heb mogen uitzoeken: Russische van Poolse afkomst - vervolgt buiten de auto haar bitter klinkende vertoog tegen de oude Oekraïense chauffeur. Met duwende handgebaren, alsof zij de auto wil wegschuiven onder de overhellende haag.

‘Zij brengt de historie tegen hem in het geweer,’ zeg ik. Alsof ik niet elke seconde moet uitbuiten: kijken, kijken naar het landschap - alleen wat goed gezien is, kan goed gezegd worden -, in plaats van in mezelf dingen te mompelen die ik ver weg thuis ook voortdurend mompel. De historie? Van deze in de diepte moerassige, in de hoogte droog gescheurde plek? Acht kilometer van de scheidslijn, de rivier de Boeg. Da hat sich

doch niets ereignet. Begin ik nu ook al te spotten? Voor wie van geschiedenis houdt was er in de stad van vertrek meer reden tot opwinding. Maar misschien staan een paar gelaatstrekken, handbewegingen, woordklanken van die chauffeur haar niet aan. Ik ken dat soort details die je achterdocht, je onvrede of je woede wekken. Al naar gelang je temperament.

De hemel glanst helemaal niet. De hemel broeit. Een egaal lichtgrijs, dat korrelig klontert aan de horizon - vlakbij, bovenop een volgende, de laatste lage heuvelrij -, het blauw verbannen houdt, vanmiddag misschien samentrekt tot donkergrauwe, naar beneden wijzende puntzakken. Maar goed ook. Het vale temperament, het mijne, bloeit onder drukkende luchten. Niet naar de lucht moet je kijken! Naar het licht van de lucht op het land! Hier, op de in aardklomp en moerasplant verpulverende en rottende tekens van deze streek - tegen de in oostelijke richting uitwijkende bocht van de Boeg -, hebben nog nooit, in geen eeuwen, de ogen van een landgenoot gerust. Behalve die ogen van die ene Nederlandse SS'er, in omgekeerde richting.

Ik ben al zo ver gevorderd in mijn afdaling dat ik, me omdraaiend, tegen de laarzen van mijn gids aankijk. Haar gezicht bevalt me zeer. 'Zeer,'

zeg ik hardop. Vanaf het allereerste moment al, hedenochtend om 7 uur in de kille ontbijtzaal van het hotel. Terwijl zij toch helemaal niet blond is. Dat ronde boerse blonde met krullende pieken, dat ik hier hoopte aan te treffen. Ze is zwart als een Boedapester zigeunerin. Nog jong genoeg, 1950 schat ik, om getaand te zijn zonder rimpels. Later krijgt ze bollende kaken. Een handdruk die mislukt, ik grijp haar bij de pols; een zwenking in haar linkeroog. Zo, wij gaan elkaar vandaag veel vertellen.

Heb ik voorgesteld het laatste eind te voet te gaan? Zij riep *Stoi!* Om met mij te lopen? Zie mij hier staan. De blik op haar voeten gericht. Weliswaar heb ook ik mijn oude slappe sepia laarzen aangetrokken, maar zelfs in mijn verkruiamelende, vijftienjarige bruinleren jack kan ik geen authentieke indruk maken. En met dat gezicht dat zich blijft gedragen alsof het door Toscane flaneert, langs de terrassen van Versailles. Alsof je het allemaal al op de televisie hebt beleefd. We zullen aan dat gezicht eens flink gaan rütteln. Straks, in deze zich op een korte, rukkerige wind verplaatsende broedende lucht, als zij die lange witte boerendoek, die ze nu uit de zak van haar regenjas trekt, ombindt.

Ze heeft met een laatste woord, dat klinkt als

een bevel, maar wat weet ik van klanken, de chauffeur verlaten, en nadert. Ik zie dat ook zij geen echte looper is; zij strijdt met een onbedwingbare molligheid. 'Ik zie,' zeg ik, 'dat de volksverhuizingen van de laatste vijftig jaar van haar geen geboren looper hebben gemaakt.'

Achter haar schuilt de zwarte auto met ver uitgedraaide, bevuilde voorbanden onder het camouflerende spinrag van de haag. De twee ronde koplampen verzinken al in de naderende middagrust.

'Lopen,' zegt ze. Commandeert ze? 'Een beetje lijden willen we, nietwaar?' Ze veegt met de boerendoek over haar slapen, onder haar huivende, dikke zwarte haar. Even licht ze haar haardos totaal van haar voorhoofd. Het is alsof het oppervlak van haar gezicht verdubbelt.

'Al genietend, ja,' weet ik te antwoorden. En het moet overzichtelijk blijven. Ik wil alles wat ik te zien krijg allang geweten hebben. Denk eraan! Voor verrassingen ben ik te oud. Ik wil 's morgens weten waar ik 's avonds kan slapen. Taai als een salamander, als het niet te lang hoeft te duren.

Haar benen of armen rinkelen zacht. Heb ik dat vandaag al eerder gehoord? De loshangende gespen onderaan haar regenjas? Onzichtbare spo-

ren aan de hakken, belletjes in de schachten, metalen ringen om de polsen? ‘Getinkel,’ zeg ik, ‘door Mahler gebruikt, vertraagd, voor de inzet van de vierde symfonie.’ Die man had pijn! Waarom zou zij, die ik sinds een uur Ida noem, in deze zich verdichtende hitte een doek om haar hoofd binden? Tegen het stof. Namens de code. Mijn aanwezigheid van onnozele man.

Ik kies de verhoogde, lang geleden door rupsbanden opgewoelde, de met plat bruin gras begroeide rand van de weg. Zelfs een week vervuiling en verhongering in het open veld zou mij niet op een boer doen lijken. Zoals ik ook nooit op een soldaat leek. En het toch deed.

De smalle, slingerende uitloper van een poel ligt over de weg. We staan al beneden. De poel de drenkplaats voor het bij de twee hutten hehorende vee. Waar zijn die dieren dan? Stof zakt over het watervlak. Je ziet het stuifsel niet dalen, toch dikt het op. Vijf seconden staar ik naar de minuscule bewegingen van waterinsekten, kriskras in het stof.

Waarom moet ik hier zijn? Die dwangneiging. Terwijl ik bij elke stap voorwaarts twee passen terug zou willen hollen. Maar elke richting hier is fout. Wil ik daarom hier op de grond gaan zitten? Altijd dat verlangen, dat geperverteerde

woord. Dat zeurende, dat barsten noch helen wil. Ik hoor mezelf kraken van de tegenstrijdige gevoelens.

‘Zal ik je jas dragen?’

Ik leer het nooit af. Mijn god, onder haar jas draagt ze een wollen trui. Van een nachtblauwe kleur die haar haar nog zwarter maakt. Heeft ze koorts? Koorts gehad?

Nu weer licht de hoogte in naar de kim, waarachter we, in een lange daling naar riet en wilg, op vier kilometer van het doel, de Loega, een zijrivier van de Boeg, oversteken. Als de brug nog intact is. Was het die brug, of een andere? Pas op! Zij is de gids. Ik niet, ik weet niks. Zij hoort hier eerder geweest te zijn. Hoe kan ze me anders gidsen? Haar ouders waren hier eerder - natuurlijk, daarom heb ik haar uitgezocht; toeval bestaat niet, dat heb ik in de oorlog overleefd -, in omgekeerde richting. Nu moet ik het toch even duidelijk zeggen: wij lopen in westelijke richting, met de neus pal op de punt van de bocht van de Boeg. Haar ouders waren hier iets eerder dan die SS'er, die SS'er vooruit. Reken maar. Tussen najaar 1939 en zomer 1941 voldoende ruimte om uit te wijken. In elke richting lag de muil wijdopen te wachten. Ik heb de landkaart in mijn hoofd. De lichtjes springen als speldeknoppen aan bij elk geprogrammeerd woord.

We lopen, alsof we elk een colonne soldaten aanvoeren, aan weerszijden van de weg, zover mogelijk tegen de rand aan. Het oog registreert getraind de aanwezigheid op korte afstand van kuil, steen, struik - kuil, steen, struik. Zoals ik me in de stad van portiek tot portiek begeef. Ik schud aan haar jas, er weerklinkt niets, en sla hem dichtgevouwen over een schouder.

Ik moet eens een keertje tegen haar, Ida, glimlachen. Zodanig dat ze het ook opmerkt. Ze hoeft toch niet voortdurend met weggewend hoofd mij iets aan te wijzen aan haar kant van de weg. Er is daar in de uitgedroogde boomstompen, de vervallen hekken die niets dan steenbrokken omheinen, werkelijk niets te zien dat ik ook niet, in miniatuurvorm, tot in de kleinste details identiek, in de grove aarde vlak voor mijn voeten zie.

‘Kijk, een abrikozenboomgaard.’

Behalve een verleden als soldaat heb ik ook nog een verleden als lector. Dat rijmt zoals een rood oog met een blauw oog rijmt, een recht been met een gebroken been. In beide functies, zij het met een ander doel, moet ik iets hebben geweten over abrikozenboomgaarden. Die chauffeur met zijn lelijke facie, die voor die haakachtige, staarogige westerling, niet eens een Duitser, op zondagochtend door al die bemodderde dorpen tus-

sen Lwow en hier moest ploeteren, en zijn verontwaardiging tot het laatste moment wist te bedwingen, die smeerlap heb ik toch maar mooi die vrouw ontfutseld, die mij zomaar het woord ‘abrikozenboomgaard’ aanwijst. Ze worstelt met de warmte, werpt haar beide armen zijwaarts omhoog, geeft lucht aan haar wollen oksels. Ze heeft lege handen, geen ringen en armbanden te bekennen. Waar kwam toch dat getinkel vandaan?

De loden lucht boven de plek waar de weg de kim overgaat, nu vlak voor ons, laat iets van rode vlekken door, tegelijk met een uit de onzichtbare diepte daarachter naderend karregeratel. Je hoort het paard hoofdschudden en snuiven van inspanning. Ja, ik heb bovendien een verleden als boerenzoon. Dat is ook niets geworden. Let op nu: op het moment dat het hoofd van het paard boven de hemellijn verschijnt, tot en met de hals zichtbaar is, zet je het beeld stil. Dat wil zeggen: je laat het hoofd schudden en snuiven, maar houdt het paardelijf, de boer, de kar verborgen achter de heuvelrug. Je hoort al de muziek die bij dat ritme past. Ben je niet in de war met deinende koetsen, rinkelende arresleden?

Nu hoort ook Ida het beroemde landelijke geluid. Ze steekt diagonaal de weg over, komt voor

mij lopen, ik regel mijn pas naar de hare. Waarom versnelt ze opeens? Ze zegt iets zonder om te kijken, ik versta haar niet. Of ze nu snel of langzaam loopt: haar lichaam deïnt niet. Lopen heeft de functie van zich verplaatsen, nooit van behagen. Ze wil niet verrast worden, ze wil de boer voor zijn, bovenop de heuvelrug staan op het moment dat de boer ons, boven zich, ontdekt. Toch een geboren loper, maar alweer in een andere betekenis dan ik me wenste voor te stellen. Je vraagtje af hoe ik, die beweer het toeval overleefd te hebben, straffeloos de ene miscalculatie na de andere mag maken. Na al die doden is het een wonder dat iemand nog met mij wenst te lopen, te liggen, te kruipen naar de volgende kuil, steen, struik. Naar de volgende stam van een abrikozenboom.

Ida steekt één hand naar achteren, een knippend gebaar met vijf vingers. Bedoeld als teken om vlak achter haar te blijven, haar hand te vatten? Ik schuif aan, maar raak haar niet aan. Alsof ik op haar rug zit, passeren we de heuvelkruin.

‘*Ai!*’ Toch slaag ik erin niet tegen haar op te botsen wanneer ze plotseling blijft staan. Haar rechtervoet glijdt uit over een losse steen. Ze herstelt moeiteloos haar evenwicht.

‘*Ai!*’ roep ik, lang en vertraagd. Het moet klin-

ken naar pijn en verrukking, naar verrassing en herkenning. Vooral niet naar angst. Het paard, want daarin heb ik me niet vergist, vlakbij, stampend, schuddend, dampend omhoogkomend, trekt een kleine, halfhouten vrachtauto uit de jaren dertig, beladen met lege manden. Vanuit een onzichtbare positie strompelt haastig de boer naar voren en stoot het paard met een stok in de ribben. De boer heeft geen tijd om zich met ons te bemoeien. Stapt het paard uit zijn ritme, dan krijgt het de vracht niet meer op gang.

‘Helpen duwen.’

Zegt zij dat? Wie weet wat zij zegt, en god weet wat zij denkt.

Bovenop de heuvel slaat de boer een pad in dat over de kruin loopt, daarna in een wijde, zacht dalende boog achter de abrikozenboomgaard verdwijnt. Nog even heeft hij gelegenheid om ons op te nemen. Hij doet dat achteromkijkend, de klep van zijn pet omhoog wrijvend, hij kent elk obstakel op zijn weg dat hem zou kunnen doen struikelen. Hij strompelt van nature. Ik hoor Ida ademen, ze roept de boer een klank achterna die welgezindheid en beste wensen voor een goede oogst tot uitdrukking moet brengen.

Nu kijkt ze mij aan, ik sta nog steeds half achter haar, ze kijkt me voor het eerst met beide

ogen aan, zonder dat haar blik meteen weer wegvliedt. Ik heb geen ervaring met de donkere ogen van donkere vrouwen. Het kan van alles betekenen. Ik zie dat de transpiratie langs haar kaakbeen in haar hals verdwijnt.

‘Waar was je bang voor?’ vraag ik. Dat is dom gevraagd, want nu zegt ze het niet. Goed, we wachten wel.

‘Laten we even uitrusten,’ zeg ik, ik alweer.

‘We hebben nauwelijks twee kilometer afgelegd.’

Ik hoef maar twee flinke stappen terug te doen om het platte dal dat we hebben doorkruist te kunnen overzien. Het wonder gebeurt, Ida komt me achterna en zakt neer op een grote steen. Ik doe alsof ik alles van de aarde weet, en ga plompverloren vlak voor haar op de grond zitten.

‘Over vijf minuten moeten we weg zijn. Dan komt die boer terug om te kijken of we hier liggen,’ zegt Ida.

Het is altijd hetzelfde dat mij het meest verrast.

‘Een sigaret lang mag het toch wel duren?’ vraag ik.

Geeft in de verte de auto, onze auto, schuilend onder de haag, lichtsignalen? Onzin. De hele streek blikkert en glinstert in het vadsige licht.

‘Stravinskiaans objectivisme.’ ‘Wat zeg je?’ Wat voor camera, welke lens gebruik je om iets te filmen dat zich in een wijde, brede diepte afspeelt, en, reusachtig vergroot, wijd en breed en plat dichtbij getrokken wordt?

Ida zegt dat ze niet rookt.

Omdat ze een lange broek draagt, van een onmodieuze lakense stof, durf ik lange tijd naar haar handen op haar knieën te kijken.

‘Die vrachtauto dateert minstens uit de jaren twintig,’ zeg ik.

‘Die auto heeft, toen hij nog reed, zijn waarde honderdvoudig, duizendvoudig opgebracht. Die vervoerde vee en mensen. Je vindt er hier nog heel wat van dat soort. En veel grotere ook.’

‘Een geluk dat het paard een scharminkel was.’

‘Een geluk dat ik een hoofddoek om heb.’ Ze trekt haar doek met één ruk los, waait ermee langs haar gezicht. ‘Kom, we gaan.’

Ik steek mijn hand uit, ze grijpt mijn pols en trekt me overeind. Nu hoor ik ook het getinkel weer.

Plotseling tast ze aan de borstzakken van mijn jack. ‘Je zou geen camera meenemen,’ zegt ze. ‘Er mag niet gefotografeerd worden!’

‘Dat is geen camera,’ zeg ik.

Nu we de laatste opwaartse helling definitief

de rug hebben toegekeerd, ligt voor ons de oneindige groenzwarte vlakte waarin alles riet en wilg en moeras, waterdier en watervogel lijkt.

‘Heb je die knecht niet gezien,’ zegt Ida, ‘in de cabine, achter het stuur!’

Ik sta stokstijf. Het ‘nee’ krijg ik er niet uit. Een duimgrote plek in mijn nek wordt ijskoud.

‘Jij let niet goed op! Jij hebt geen ervaring!’

Ze slaat met haar doek in de richting van mijn gezicht, en zet er stevig de pas in.

‘Ja,’ zeg ik, luider dan ik gewend ben. ‘Ik ben alles vergeten.’

Strass

De druk van de gesmolten zon achter het huikleurige wolkendek brandt rosse vlekken in het scherm tussen hemel en aarde. Welnee! Je hebt alleen maar last van een Schimmer in een van je ogen. Een zweem van trillend licht; een zenuw onder spanning van een onbekende hersencel. Wat dat hersensegment daarmee doorseint, wil je en kun je niet weten. Je wilt het ongemak ongedaan maken. Probeer het eens met handoplegging, met verduistering, de afdekking van één oog. Pas op dat je het perspectief van de route niet helemaal verliest.

Voor alle zekerheid ga ik midden op het in de jaren veertig voor 't eerst en 't laatst geasfalteerde wegdek lopen. De chaotische kuilen met hun afzichtelijke brokkelranden lijken op omgekeerde hersenpannen. De schemer zit rechts, in het goede oog, waar anders. Te lang in de rottende lucht met zijn verraderlijke glinsteringen op de stenen gekeken, toen je het 'objectivisme' van de componist aanriep. Wat wil je daar toch mee?

Daar bedoel ik mee: het nauwgezet ordenen

wat je van binnen hoort, gestimuleerd door wat je van binnen ziet, onder invloed van watje buiten waarneemt. Dat kan onzin wezen. Later controleren!

Als Ida nu een kwartiertje blijft doormarcheren en niet omkijkt - mij niet als een mokkend kind met aanstellerige hand voor het gezicht ziet voortsjokken -, mag ik me weer geheel de oude noemen. Ik ben geen kwakkelende vijftigjarige. Medicijnen sleep ik nooit mee. Wel een miniatuur-cassetterecorder, de 'camera' die Ida in mijn borstzak meende te betasten. Zonder muziek kan ik geen dag: hoe blikkerig en minuscuul mijn verzameling divertimentootjes ook mag klinken. Alcohol, de kwaliteit doet er minder toe, is in elk dorp, in elke vlek te krijgen. 'Nee, gewoontes plagen mij niet!'

Wat is om te beginnen 'nauwgezet'? Aan welke wetten moet het ordenen beantwoorden om nauwgezet genoemd te mogen worden?

Onder mijn hand, in die geheimzinnigste hel van je lichaam, achter het behoedzaam neergelaten ooglid, beginnen groenachtige cirkels te wentelen. Goed zo, nog even en ze draaien over hun hoogtepunt heen en komen weer tot rust, zoals een propeller door zijn maximale toerental heen gaat en minuterilang uitloopt tot stilstand,

afkoelt en, net als verdwenen pijn, zich niets meer herinnert van zijn furieuze opstandigheid tegen het Prinsip der Langsamkeit in de natuur. Voorzichtig nu je hand openvouwen tot een oogklep.

Je bedoelt met nauwgezet waarschijnlijk alleen maar: niet toegeven aan je emoties, de vette vertroebeling!

‘Wat heb je?’ vraagt Ida.

Ze staat half afgewend voor het kadaver van een grote witte vogel aan de kant van de weg. De kop is eraf gereden. Het beest heeft niet de tijd gekregen zijn vleugels in te trekken. Voor dat soort dingen wil ik geen gevoel opbrengen. Nooit laten merken, want wie niet van dieren houdt is psychisch niet in orde.

‘Afblijven!’ roep ik, totaal overbodig. ‘Men weet nooit wat eronder zit. Doorlopen.’

- ‘Spreiden’ roep ik nog net niet.

‘Heb je hoofdpijn?’

Ik kijk verbaasd; probeer het met ontkennend opgetrokken wenkbrauwen.

‘Nou, ik wel.’

‘Iemand was te welgevoed om zijn buit mee te nemen,’ wijs ik achterom. ‘De oorlog is echt voorbij.’

‘Wat iemand! Zag je het sleepspoor niet, die tandebeten in de hals?’

Ik draai me niet om, blijf Ida stoer van opzij aankijken. Ze heeft geen zin zich opnieuw triomfantelijk tegenover mij te uiten. Koud word ik er niet meer van. Misschien kan ik haar nog iets leren over het objectivisme in de kunst.

Met objectivisme bedoel ik: maakwerk.

Twee vingers wurmend in mijn borstzak, druk op de knop. Er weerklinkt een als door fluweel ‘gestopte’ fanfareachtige inzet van hobo's, klarinetten, hoorns en fagotten. Maatwerk.

Ida trekt haar mond open, onregelmatige maar heldere tanden. Is dat haar manoeuvre tegen de hoofdpijn? Zet haar tanden fel op elkaar, maar houdt haar lippen gesperd. Zelfs haar lippen zijn bruin, ook onder deze spanning. Haar ooghoeken rimpelen nauwelijks bij al deze venijnige, voor een vrouw faliekante huidbewegingen. Nu gaat ze me slaan, minstens een stoot tegen mijn schouder. Waarom niet bijten? Haar lippen sluiten zich. Zag ik blaasjes op haar tandvlees?

‘Ah, ja. We zijn op weg naar een bedevaartsoord der muziek,’ zegt ze. ‘Hoe kon ik zo dom zijn de auto achter te laten. We hadden allang op onze plaats van bestemming kunnen zijn. Kruisje slaan en hup weer terug. Deze wandeling interesseert je niet.’ Een zichtbare pijnscheut in haar hoofd onderbreekt haar.

Wat is dat nu voor een kinderachtige berisping. Van haar aanraking komt niets terecht.

Een druk op de knop in mijn borstzak, geknars van onze voetstappen in de stilte.

‘Geef me mijn jas terug!’

Nu ga ik haar op tempo jagen, en haar ondertussen omstandig uitleggen dat ik dit jaar, en we zijn toch al over de helft, dank zij deze wandeling nog geen interessantere dag heb meegemaakt. Dat het een gelukkig mens is die hier met haar mag lopen.

‘Sinds ik als boerenkind op broeiende oogstdagen tussen de paarden en de meiden over de golvende stoppelvelden mocht lopen niet meer zo gelukkig geweest.’ Die vermete uitspraak berg ik maar op in mijn alsnog objectivistisch te ordenen geheugenvoorraad.

Ik vertel haar ook niet hoe lang het is geleden dat ik een vrouw van iets heb kunnen overtuigen, al was het maar van de noodzaak haar jas te mogen dragen. Vandaag ben ik zeldzaam hardnekkig, en ik kijk zelfs niet opzij om haar reactie te peilen. Ze heeft geen tasje bij zich, realiseer ik me. Ze heeft helemaal niks bij zich, waar laat ze haar spulletjes, haar jas voelt leeg aan. Een zakdoek in haar broekzak misschien. Een als reserve in haar jas?

De landstreek wordt weker, verspreide zwart-

groene vlekken tussen ingezakte stroken drogend moeras, als ingevallen wangen waar alle kiezen en tanden onder vandaan zijn getrokken. Onzichtbare vleugelslagen achter hoge struikachtige begroeiing met brede bladeren, geritsel aan de voet van onbenoembare waterplanten.

‘Ik heb geen aspirine bij me.’ Ik moet me bedwingen een arm om haar schouders te slaan.

‘Ik hoef je pilletjes niet. Bedevaartsoord!’ vervolgt ze. ‘Tot voor een week had nog niemand bij ons daarvan gehoord. Komt een man uit het Westen, zegt dat hij ten koste van alles naar Oestiloeg moet. Waarom? Om Stravinsky te eren. Denkt dat dat een nationale held is, net overleden ook nog. “Ten koste van alles” bereik je bij ons nooit iets. Ze lachen je uit, mijn collega's achter de balie, nee, ze kijken je stuurs aan, wat zeg ik, zuur. Hij “wil” iets, nou, zij zouden zoveel willen. Wat denkt hij wel! Hoezo is het je dan toch gelukt een stempel te krijgen! Omdat *ik* er toevallig over vernam, *ik* heb iets met die plaats, die rivierovergang, uit het verleden, het oorlogsverleden. Daar doen we voortdurend heldhaftig over, en een enkele keer sentimenteel. Van zo'n sentimenteel moment heb ik gebruik gemaakt om een auto te krijgen - op jouw kosten -, en jou mee te slepen. Ik mocht me één dag aan iets per-

soonlijks wijden. Heb je er enig idee van wat ik bedoel? Je bent er oud genoeg voor.’

‘Ai,’ zeg ik. ‘Oud genoeg, ja. Maar ik kom uit het Westen, en wat hebben die uit het Westen nou meegemaakt! Gun me nog even mijn raadsels tot vanavond.’

‘Vanavond?’

Zeker tot aan de brug blijft ze gekwetst, schat ik.

‘Dat iemand op deze landweg, met een plastic apparaatje, Mozart kan doen weerklinken, ik geef toe, het heeft iets smerigs. Maar niet smeriger dan de machinepistolen die hier in 1941, onder de abrikozenboomgaard, en in 1944, door de moerassen, hebben geklonken.’

Nu heb ik haar stil, ik kan zelfs even mijn hand op haar dichtstbijzijnde schouder leggen, alsof ik steun zoek. En vooral niet beschermend op haar verste schouder. Ze merkt het niet, maar ze zal het me vanmiddag, vanavond inpeperen.

‘De natuur zorgt voor groef en dood, en voor liefde, die het rad op gang houdt.’ Dat is gemompel. Het ontgaat haar.

Wat mij niet ontging: toen ik mijn hand op haar schouder legde, dicht bij haar oor, en dwangmatig, onmerkbaar, bij het wegtrekken van mijn hand met de vingertoppen langs haar haren

streek...een oorbel, twee lange tinkelende drups, van loodglas, van strass. Laat ontdek ik steeds de oplossing van alle raadsels, nog altijd niet te laat. Niks laten merken. Ze bewaart haar wonderen voor me. Maar ze had die Mozart, mijn wonder, ook als een eerbetoon aan al die doden hier langs de weg, de goede doden dan, kunnen opvatten. Net zo goed, voor hetzelfde geld, was ze in tranen uitgebarsten van ontroering. Daar dient muziek toch voor! Waar is muziek anders goed voor dan om je inzicht in de ontroering te verschaffen. En daar mag, de onomfloerste blik naar binnen gekeerd, bij gehuild worden.

Hoe ga ik het haar ooit vertellen. Nog even, tot op die brug, en ze weet alles vanzelf. In een flits uit de hemel. Ze gaat daar staan beven, spant al haar spieren, en vervolgt haar weg. En zegt de hele dag geen woord meer tegen me. Hoe voorkom ik dat?

Ik kan me niet voorstellen dat haar strakke gezichtshuid ooit heeft gehuild. De transpiratie loopt uit haar ogen. Daar is haar zakdoek, uit haar broekzak, over haar zwarte wenkbrauwen, twee korte vegen, een naar links, een naar rechts.

Moet ik haar overbluffen met mijn intuïtie? Dat ik haar levensverhaal, en dat van haar ouders, tot in detail ken? Dat ik alle boeken ken? Dat zou

haar pas goed furieus maken. Het levensverhaal van honderdduizenden. Niets unieks te ontdekken. Iedereen wil ten minste in zijn dood uniek zijn, in de dodelijke bedreigingen die hem hebben vervolgd uniek zijn.

Legde zij haar hand maar eens op mijn arm. Dacht ze maar een ogenblik dat ze mijn dochter zou kunnen zijn. Haar arm in de mijne haken, en in gelijke pas, de ogen op de grond vlak voor onze voeten gericht, een honderdtal meters afleggen.

Of hand in hand die brug over, zoals je een lange trap afdaald. Dat zou het hart, de hartslag, kalmeren. Beruhigen.

Ik ga haar vragen of ze een kind heeft. Riskanter kan het niet.

‘Wat is die purple haze, wat zijn die walmende gedrochten daarginds aan de hemel?’

‘Dat is jouw Oestiloeg. Daar verbranden ze het riet.’

‘Nu al?’

‘Wie weet! Of de Polen zijn de Boeg over gevaren en steken de huizen in brand.’

Ha, die verdomde Polen! Denken zeker dat ze op zondag een uitstapje hebben verdiend.

Plotseling zie ik, schuin voor haar voeten, en voor de mijne, een schaduw van een halve meter

groeien. Tegelijkertijd werpt Ida haar hoofd in haar nek en roept: ‘Ah, nu begin ik pas te leven!’

Alleen wie elke tien minuten een andere stemming kan produceren, heeft temperament. Ik ben opgelucht, maar zie ook dat ze, tussen knetterende vreugdevuren, vrolijk bovenop mijn borstkas staat te trappelen. Ik spied naar ordinaire trekjes op haar gezicht, in haar oog- en mondhoeken, de krulling van haar lippen. Kan niets vinden. Ze stroopt de mouwen van haar trui op. Donzen, okeren armen, slank voor haar stevige lichaam, lange polsen, soepele vingergewrichten. Ze masseert kruiselings de spieren van haar onderarmen. Gaat ze me legaal uit de wedstrijd lopen? Een voorzichtige blik op mijn horloge.

We zijn flink achter op ons schema. Dat van de chauffeur - twee uur heen, twee uur terug. Niks mee te maken. De weg begint zich te verheffen uit de moerassige, doodse landerijen, de brug over de Loega op honderd meter, boogloos, onopvallend. Is het die brug? Daar nadert, even onopvallend, van links, het spoorlijntje, toonloos, levenloos, als de brug. Alsof het op mij heeft gewacht, om zich samen met mij, met ons, over de brug te begeven.

‘Als er nou eens geen brug meer was!’ zeg ik tegen Ida.

‘Waar een weg is, is een brug. Anders had ik dat gisteren wel vernomen.’

‘Hoe? Via de krant, de radio? Zo'n snertbrug in deze uithoek.’

‘Die snertbrug is in 1941 opgeblazen.’

‘O ja?’

‘Ja. Dat is haar historische betekenis voor mijn land. Maar vandaag gaat ze niet de lucht in. Niet voor jou!’

‘Niet meer, nee. Maar toen sprong ze ook niet.’

‘Toen mijn ouders er overheen kwamen, in deze richting, in 1939, was ze intact. Dat is haar historische betekenis voor mij persoonlijk.’

Hoort ze me niet?

‘Elke keer als ik over een brug loop,’ zeg ik, ‘vraag ik me af of ze zal springen. Eén keer heb ik dat meegemaakt. Het brugdek klapt als een schoenzool dubbel.’

Voor Polen en Russen heeft niemand anders ooit iets meegemaakt.

Nog eens: ‘Houten bruggen. Die werden in brand geschoten. Simpel.’

‘Dank zij het bestaan van die brug, besta ik. Symbolisch gezien tenminste,’ vervolgt Ida. ‘Ik leef. Zelfs op deze saaie zondag.’

Zij denkt natuurlijk: *hij* hoort mij niet.

‘Elke keer als ik een brug passeer,’ zeg ik, ‘is het alsof ik over een lange, steile trap recht naar beneden loop.’

Ida bindt haar hoofddoek weer om. Nooit zal ik haar op ook maar één vulgaire beweging kunnen betrappen. Met licht gebalde handen maakt ze boksende gebaren in de lucht, en kijkt me aan.

‘Ik geef je wel een zetje, de trap af,’ zegt ze. Voor het eerst lachen we samen. Nog niet gul, maar het klinkt naar lachende geluiden, en onze gezichten doen mee, de transpiratie loopt mee. Misschien test ze mij op ordinaire rimpels. Littekens? Maar goed luisteren kan ze niet.

‘Avanti!’ roept ze, en bootst de pas van de militie na. Even maar, blijft dan staan, draait zich om en zegt: ‘Kom je?’

‘Ik kom.’

Daar gaan we.

De oprit naar de brug is gruwelijk mishandeld. Ik kijk rechts naast de weg in de diepte, in de grintkuilen, speurend tussen het aangespoelde vuil, de met modder aaneengeklitte takken. Rottende beestenresten drijven er nu. Onherkenbaar, historieloos. Toch is het ze niet gegund spoorloos onder water te verdwijnen.

Het zonlicht, dat doorbreekt zonder de precieze plaats van zijn bron te verraden, smeert een

purperen, bijna zwarte film over het oeverloze, ademloze water van de rivier.

Angelus

De trillingen beginnen onder mijn voeten, door de zolen van de laarzen heen. Hoewel het een dambrug is, samengerot met het onkwetsbare moeras, ongevoelig voor aardbeving en blikseminslag. Een massieve burchtwal met tien doorlaatposten voor het water. Ga nou niet staan tellen. Komt er een trein aan, een verdieping lager langs de zuidkant? Nog een verdieping lager pontons die tegen de stenen poten stoten? Doorlopen. Halverwege, niet helemaal gecentreerd - is dat het enige dat je je precies herinnert? -, de brede doorgang voor platte schepen. Heeft Ida gelijk? Was die gesprongen? Nee, een poging. Niets betekende het. Het beest was te groot voor dat miserabele ravijn. Eén klauw in het gat, en het gat was niet meer. Waarom moet nu weer een 'beest' het vuile werk doen? Een simpele handeling van een afdeling pontonniers, en het spreidende peloton stormde voort. Hunkerend naar bloed in elke aardklomp. Halt! Het waren niet je smerige laarzen die vernietigden, het waren je smerige gedachten, geproduceerd door

domme, of in elk geval ongeoefende hersenen. Het was je hoofd. Je hoofd verdient eraf geslagen. Het is niet gebeurd. Niet door anderen. Je bent verjaard. Ooit zul je jezelf weten te vinden. In de herinnering. Opgeslagen in het zwarte moeras.

De zware, kniehoge zijmuren, gekweld door de assen van karren, door kogels en knarsende staalbanden, door vingernagels - schrapend, kervend, splinterend -, bieden dekking, maar geen schaduw. Ik kan niet voor de ogen van Ida tegen de grond gaan. Tegen de door paardehoeven geschampte stenen, de door dierlijke uitwerpselen gevoegde keien. Wat zou ze wel van me denken? Boven de perspectiefloze oever in het westen springen vogels op, en duiken, snavel gespitst, naar het moerassige gewas. Niets zou ze van me denken. Ze komt hier niet voor mij. Deze tweehonderd meter besta ik niet voor haar. Daarvóór niet. Daarna niet. Ik moet iets gruwelijks tegen haar zeggen. Dan besta ik. Ze kijkt voortdurend achterom. Ze test elke tien meter afwisselend de westelijke en de oostelijke oever. Maakt vergelijkingen tussen herkomst en heden. Ziet ze een verschil? Een ontwikkeling van toen naar nu, in haar gevoel? Een geluksgevoel? Heeft het zin dat zij in 1971 in westelijke richting loopt, een klein

gedeelte aftast, met haar ogen en haar voeten, van het pad dat haar ouders in 1939 in tegengestelde richting hebben afgelegd? De vraag is het antwoord. Daar loopt zij. Dat is het antwoord. Dat zij loopt is het antwoord. En met geen enkele kogel wil ik haar afschieten. Sterker nog: ik zal haar tegen de eerste kogel beschermen.

Dat is mijn geëxalteerde voorstelling van zaken. Let liever op de bevingen in je eigen enkels. Dat ze je knieën niet bereiken. Want dan ga je tegen de keien. Als tegen het marmer de stumperige misdienaar, bedwelmd door wierookdampen. Probeer uitje verleden iets onsmertigs te bedenken, iets dat je op dit moment kan ondersteunen, twee krukken onder de oksels. Iets huiveringwekkend moois. Een contra-rilling. Bijvoorbeeld een zelfgevormde filosofische gedachte over de tijd die terugkeert in een kindergedaante, vrolijk zwaaiend met een houten zwaard, de verre tijd die beweegt maar nooit meer verandert. Maar je ziet, je kunt nog geen halve zin de abstractie volhouden. Als je ooit analyserend had leren denken, liep je hier niet voor de tweede keer. Nog steeds noem je elk beeld al een gedachte. Een goedlopende volzin ben je na een minuut alweer vergeten, terwijl het beeld tien, dertig, bijna vijftig jaar blijft staan waar het zich ooit

heeft gevestigd - zich aanpast aan, zich laat gebruiken door je verlangens. Eigenlijk heb ik mijn snuifdoos, het muziekkapparaatje, nu dringend nodig. Uitgesloten. Wat dan? Waartoe kun je je verlangens beperken? Een glas water, een sigaret, een glas alcohol. Het zou wat!

De modderlucht van de rivier, onder de neerdrukkende macht van de hitte, krijgt niet de kans mijn neusgaten te bereiken. De wind is stilgevallen boven het water. Het is Angelustijd. Een klepperend geluid. Zonder wind dringt een ver bericht tot me door. Hoe krijg ik haar, Ida, samen met mij op de knieën, tegen de muur, zonder schaduw? Zonder wind om het zilt aan te voeren?

Laat zij mij maar vertellen, het hare. Ik heb aan vijf minuten genoeg om vertrouwelijk te worden, maar lukt het haar na vijf uren?

Bedoel ik met vertrouwelijk handtastelijk? Nu ga ik zitten, op de muur, die is mij vertrouwd, de lucht van steengruis en dode olie aan mijn vingers. De rug naar het zuiden. Als ik niet oppas verschuift het evenwicht in mijn hoofd, een zwarte balk die begint te tolleren, en verdwijnt ik onopgemerkt ruggelings in de diepte, vijf meter lager op de roestige spoorlijn. Met medeneming van Ida's jas.

Haar jas. Hoe trek ik haar aandacht? Haar jas kan ik omhelzen. Beschermen tegen de kogel. Alsof zijzelf al dood is, haar lichaam vastgehaakt aan de lange wortels van de waterplanten, vleselijk breiwerk doorstoken met pennen, een halve meter onder de moeraslijn, borrelend, langzaam ontbindend in de modder, het spoor van botten achterlatend, eeuwig maar onherkenbaar. Ik vind haar nooit meer terug. Haar jas in mijn armen. Omhels maar zoveel als je wilt, zoveel als je kunt. Je hebt haar beenderen het moeras in geschoten. Haar hoofd laat los, wordt aan de sliertende haren de rivier op gezogen, zakt rechtstandig naar beneden - waiende haren -, stoot tegen de rand van een gezonken pontonboot, daalt op de gebarsten ijzeren bodem, en de wijde haren sluiten zich om het hoofd, dekken de ogen toe, de mond, de zes uitgescheurde kogelwonden in haar hals en nek, twaalf gaten, de afgebroken nekwervel. Daaronder, onder de bodem van de boot, is niets meer. Het Angelus klept.

Is dat de manier om Ida's aandacht te trekken? Ze is al zo ver vooruit dat ze geen van je gedachten heeft kunnen opvangen. De stilte, het wegvallen van de haar achtervolgende voetstappen, doet haar halthouden. Ze wenkt, geluidloos. Ze maant je op te schieten, zoals een kinderjuffrouw

aan de rand van de stoep, alvorens over te steken, een treuzelend kind aanspoort, haar hand in zijn richting uitsteekt, lichtelijk ongeduldig, geïrriteerd misschien. Maar vol liefde, mag je hopen. Zorgend, maar streng. Een klap en een zoen. Vooruit. De Angelusklok door het water verzwolgen. Je hebt lang genoeg gerust. Span de paarden in.

Misschien heeft zij wel nooit van haar ouders gehouden. Waarom moet je van je ouders houden? Om een verleden te hebben? Om in de historie te passen. Wil je dat dan? Ja, graag. Nu is zij weer onder handbereik. Ze trekt de hoofddoek los. De transpiratie glanst in haar hals, als roerloze olie. Met gespreide hand wrijft ze haar natte nekharen omhoog, veegt haar hand aan haar dijbeen af. De oorbellen druipen.

‘Zo, leef je nog?’ vraagt Ida. ‘Je ziet zo grauw als die steen daar.’ Ze wijst één speciale steen in de zijmuur aan, losgewrikt met een bajonet. Ik kijk, knik. ‘Ik had een vreselijke gedachte,’ zeg ik. Ik ga het haar vertellen alsof het maar een verbeelding van me is. Iedereen die hier loopt kan zich gaan verbeelden dat hij ooit een moordenaar was. ‘Jij hebt me op een vreselijke gedachte gebracht.’

Ze trekt een afwerend gezicht. Haar jukbeen-

deren duwen haar wangen omhoog. Gewapend tegen mijn valse tactiek? Nooit kan ik haar ogen week zien worden, zoals blauwe, grijze, lichtgroene. Week is het woord niet, een zich spreidende kleur, doordringbaar. Zij niet! We zullen zien.

‘Geef me mijn jas. Ik trek mijn trui uit, mijn jas aan. Dat is luchtiger.’ Ze loopt met haar jas naar een gat in de linkerzijmuur - we zijn op driekwart van de brug, net voorbij de brede doorvaartboog - en daalt de stenen trap naar de spoorlijn af. Ik wacht tien seconden, vijftien seconden, posteer me bovenaan de trap, kijk op het ellendige spoorbaantje dat tegen de brugwand gekleefd zit, het vuile bruinsel van bielsen en grof gesteente, de huid van elke spoorbaan overal ter wereld. Ida's stem heeft de klank van de nis waarin ze zich verkleedt. ‘Hier kun je zien dat de brug opgeblazen is.’

Roept ze me naar beneden? Ik moet het bewijs zien. Voorzichtig op de trap voor de stoot in de rug.

Ze duwt me haar trui in de armen, draait om me heen, en loopt de trap weer op, knoopt haar hoofddoek om. Het is helemaal niet de bedoeling dat ik welk bewijs dan ook met eigen ogen aanschouw. Ik kijk in de nis, een meter diep in de

brugwand, speur naar scheuren in het plafond. Recht boven Ida's hoofd, recht boven mij over de muur buigend, breekt de zon onbelemmerd door. 'Ik wacht wel even,' roept ze. Ik staar duizelend op de spoorrail. Wachten? Moet ik me verkleden, mijn behoefte doen? Stiekem een sigaret roken. Ik druk haar trui in mijn gezicht. Zo langzamerhand is het raadzaam te gaan zoeken naar iets, iets in of aan Ida, dat mijn weerzin wekt. Afstand schept. Als ze toch niet naar me luistert.

Ik keer de trap de rug toe en loop over de bielsen verder. De baan van versteende uitwerpselen. Elke tien meter een nis. In elke nis mogen ze wel een houten kruis plaatsen met vijf namen erop. Als trossen vleermuizen werden ze uit de nissen gemitrailleerd. Ze! De meesten sneuvelden toen hun eigen springstof aan begin en eind van de spoorlijn de lucht in ging. Een dag later was hij weer gemaakt. Vervloekte spoorlijn.

'Verbeeld je maar niet dat je aan mij kunt ontsnappen,' roept Ida naar beneden, twintig meter achter mij. Ze heeft zich alweer een ander temperament aangemeten. Het vrolijke. Of vergis ik me in de toon. Voor niets heeft ze op me staan wachten. Ik wijs naar het bruggehoofd, op vijftig meter. Daar! wijs ik, zonder de pas in te houden. Ik hoor haar hollen, over mijn hoofd heen, langs

mijn hoofd heen. Hoe doet ze dat, hollen? Hoe ziet ze eruit, hollend? Dat beeld ontglipt me.

De kabels van de seinpaal trillen, beginnen te knarsen. De seinarm, recht boven mijn hoofd, klapt naar beneden. Dat betekent?

Ida staat vlak boven me als ik langs het talud, steen voor steen, omhoogkruip. Nu heb ik de lucht van moerasmodder diep in mijn neus. Ze loopt me voor, zorgeloos de spoorwegkruising passerend, naar de allereerste echte boom die we op onze route tegenkomen, op een punt waar weg en spoor zich alweer vijftig meter van elkaar hebben verwijderd. De eerste koelte onder een kromme boom, jonger dan dertig jaar. Wat is dat voor 'n boom? Ida leunt met gespreide benen achterover tegen de stam. Zal ik lachen om haar regenjas? De bovenste twee knopen gesloten. Een regenjas met opgestroopte mouwen. Ooit vertoond? Ik zucht en blaas en grom, als wil ik Ida suggereren dat we het welverdiende rustpunt hebben bereikt van een onschuldige middagwandeling.

‘Wou je je verdrinken?’ zegt Ida. Maar ze heeft eerst haar hoofd tegen de stam gelegd en kijkt met verdraaide ogen omhoog naar de kruin. Ik ga alweer voor haar voeten zitten. Ze moet die dienstbaarheid, dat symbool, die schijn van

dienstbaarheid nu toch doorhebben. ‘In het bed van de honderden die hier verdronken zijn. Hoe ver red jij het, zwemmend, 's nachts?’

‘Toen, heel ver. Nu, niet ver meer. Hoewel, ik ben taai.’

‘s Nachts? Als je al een paar honderd kilometer onderweg bent. En dan weer door honderden meters moeras?’

‘Vraag mij niet. Veel kan ik niet.’

‘Zou jij mij redden? Of ik jou?’

‘Jij mij!’

‘Waarom?’

De botsende blik waarin onze ogen elkaar ontmoeten. Mijn blik omhoog, haar blik omlaag. Het olieachtige water dat over je ogen driipt, vissen die hun knabbelende lippen tegen je vier ooghoeken duwen. Toch slaag ik erin stand te houden onder haar blik, haar op afstand te blijven zien. En vol te houden, schaamteloos: ‘Jij mij! Dat staat vast!’

Siesta

Zie hen daar zitten! Als die boom daar er in mijn tijd had gestaan, hoefde ik niet aan een seinpaal te hangen. Ik zie *ons* zitten, in een landelijk tafereel van... Nu scherp herinneren: een bijbeis detail van Tintoretto? Het licht op het silhouet van het moeras, de hemelse hand die kleuren smeert en vormen kneedt, vertoont een Vlaamse primitief, een Florentijnse hoog-renaïssancist, het volgende moment een Venetiaanse maniërist. Spookachtig en wulps. Ach, ken ik geen andere varianten meer, oprijzend uit de mist van mijn Toscaanse geboortegrond? Nu hang ik voor alle eeuwigheid in Wolhynië, of is het Galicië. *Correte, amanti, a prova...* Laat mij eens wat zien in mijn gemummificeerde verveling. Ik zie een man op de door ezels onvruchtbaar gestampte, verkruimelde grond, en een jonge vrouw op haar hurken gezakt, haar rug leunend tegen de door dierlijke schuring gepluisde boomstam. Werkelijk de vieste plek van het paradijs. Hoor mij! onhoorbaar slingerend aan mijn nek in dit horizonloze aquarium tussen hemelse hand en aardse buik. Ik zie

hen, de man en de vrouw, in een totaalprofiel, weggesneden uit het landschap, gehuld in de paarse schaduw van de enige boom in de omtrek. Krom in de eenzijdige wind uit de rivier. Mooi gezicht, die twee. In hun paarlemoeren contouren artistieke eeuwigheid suggererend. Altijd hetzelfde liedje, daar waar twee gezichten toenadering zoeken. Transpiratie parelt. Alles in de levende natuur waar mijn rottende oog op valt verrot. Parels keren terug tot transpiratie, vreten zwarte gaten in de poriën. Die twee daar dragen de lucht van menselijke bemoeizucht met zich mee. Zonder bemoeizucht geen drama. Geur vermengt zich met geur, en produceert verwording. Daar zullen zij het mee moeten doen. Want geen enkel onderdeel van de een past bij welk onderdeel dan ook van de ander. Alleen het mathematische verstand zou daar iets passends van kunnen maken. Ik die hang aan een dode ijzerconstructie kan dat niet. Wat ze ook van zichzelf zoeken bij de ander, ze vinden het niet. Dat voorspel ik. *Hop, gelieven, de proef op de som...* Dominostenen die aansluiting forceren, wrijving zoeken met een gelijkwaardig getal. Verwording zonder een moment van genot; zelfs de bevers slagen erin een paar seconden te stelen van de eeuwigheid. Het spel dat zij, de man en de vrouw, spelen heeft

voor ieder van hen een andere naam, een andere vorm. Volgens mij zit die man daar met lege handen. Hij houdt ze in elk geval goed verborgen tussen zijn opstaande knieën.

Dat ik aan domino moet denken - vroeger, toen alles gecompliceerder was, had ik dergelijk stuitend samenzitten van twee geslachten een legpuzzel genoemd -, komt door al die rechthoekig gevoegde steenvlakken vol kogelgaten, in de brugwand. Bliksemende striemen, indertijd, flitsend over wel honderd meter langs de buitenmuur van de brug, walmende gaten achterlatend. De rokende hemel die vergiftigd staarde. Dat was eens. In de stromende regen ben ik opgehangen. Heb me daarmee verzoend als met een doop op het laatste moment. Rustig maar!

Wat is dat voor een gesprek daar? Nu, in vreedstijd. Nu welke tijd dan ook voor mij geen betekenis meer heeft. Ze hebben behoefte aan water, heel simpel, drinkwater. Daar is iets van liefde aan de hand. Dorst! De man haalt een pakje uit zijn borstzak. Kauwgom? Zie je wel, alledaagser kan het niet. Om bij het overhandigen van het geschenk de hand van de vrouw, langer dan noodzakelijk, aan te raken, haar vingertoppen te strelen? Ik hang hier toch al lang genoeg om te weten dat, hoe rozig de dood soms ook uit

het prachtigste wolkenpalet mag druipen, er onder die boom nooit een schilderij van Tintoretto kan ontstaan. ‘Deze boom,’ zegt de man, om haar ook met woorden af te leiden, ‘minder dan dertig jaar oud, is een tamarinde.’ Fantast! Maar realist genoeg om te beseffen dat er aan elke boom in deze streek, ouder dan dertig jaar, iemand heeft gehangen.

Hun monden kauwen. Het is moeilijk te zien of ze kauwen of praten. Of kauwen en praten tegelijk. Ik moet maar raden. De man zegt: ‘Waar ik bang voor ben... Ik heb een kleinkind, maar ik ben bang dat hij zich, over zeg tien jaar, van mij niets interessants, niets leerzaams, niets liefdevols meer zal herinneren. Dat is mijn grote angst. Wat ik ook doe, of zeg: nooit heb ik de zekerheid dat hij zich die handeling, die woorden later zal herinneren, als bewijs van mijn aanwezigheid in het verleden zal doorgeven aan iemand anders, als beminde of bewonderde anekdote zal vertellen aan zijn vrouw, zijn kinderen.’ Wie heeft dat wel, denk ik die hang. ‘Wie wel?’ zegt de vrouw, ‘wie heeft die zekerheid wel? Ik, in het negatieve, want ik heb geen kind, en ik zal er nooit een krijgen ook, nooit een laten maken. Ik kan er ook geen maken bij iemand anders. Jij wel!’ Butz-Widerbutz. Als ze elkaar blijven overtroeven,

komen ze nooit bij elkaar. Dat heb ik toch voorspeld. ‘Misschien moet ik me laten doodknuppelen. Mijn grootvader is doodgeknuppeld, zal mijn kleinkind later aan zijn vrienden vertellen,’ zegt de man. De vrouw grijpt zich bij de keel, nee, ze knoopt haar hoofddoek los, slaat hem ermee in zijn gezicht, van boven naar beneden, zodat het niet te hard aan komt. Die laat niet met zich spotten - kan ze zich makkelijk veroorloven, ze is zo'n vijfentwintig jaar jonger. Ze kijkt dwars door hem heen, van boven naar beneden. Maar hij, hij houdt ervan zich te laten treiteren in zijn hersenvegetatie, zijn vermolmende flora. Onnozel kortstondig geborrel van de klieren, vindt altijd een uitgang. De vrouw buigt zich zo dicht, zo star kijkend naar zijn gezicht als alleen verliefde vrouwen doen. Dat kan toch niet? Nee, ze is woedend. Woedend over haar eigen intimiteiten. De buik die niet wil wassen van gebroed. Dat maskeert ze door hem te beleren over het woord ‘knuppelen’, de context die dat woord hier heeft voor wie van historie houdt. Zou ze mij hebben zien hangen? Een vervelende didactica. Zij, zij herinnert zich haar ouders! Geknuppeld met stangen, kozijnspanten, hekpalen, disselbomen, noklatten. Ah, daarvoor hang ik hier. De context is deze gebrandschatte streek. Eeuwige verrottenis. Leve de doodstraf.

Ik zag ze al op een kilometer afstand aan komen. Zoals een kegel achter een bal aan loopt. De helling af. Die kleine parmantige zwarte met haar dichtgevouwen lichaam. Die vast de taal spreekt en hier toch niet hoort tussen de boeren. Die de brug op kwam stampen alsof ze de meters mat van een persoonlijk eigendom. Naakt onder een regenjas. Ik heb dat wel gezien, in dezelfde nis waaruit ze mij, in 1944, met mijn aangeschoten been hebben weggesleept. Wegslepen en ophangen in één korte, eindeloze beweging. Hoorde ik soms tussen die boeren hier! Nu sleep ik mijn rottentis de eeuwigheid door. Die nis, mijn nis, is een nog viezere plek dan de met ezelsstank doordesemde vierkante meter onder de boom, waar die haakse man zit met zijn nu wapperende handen die aan haar gezicht willen. Dertig jaar geleden had hij haar met diezelfde handen doodgeschoten. Waarachtig, ik was de allerlaatste vijand die de Russische aarde verliet, bijna had verlaten, toen ze me te pakken namen. Maar liever had ik die kogel in mijn kop gekregen, was ik spoorloos in de rivier verdwenen, de hel in, borrelend tussen wier en gesteente, een vissenechtpaar te vriend, verlost van de aanblik van het menselijk bedrijf.

‘Man muss sich ein bisschen verlieren.’ Wat

hoor ik daar, onder de boom. Je moet jezelf een beetje durven laten gaan? Die man zit onvermoeibaar op zijn achterste, nog steeds met opgetrokken knieën. Houdt hij haar handen vast? Ja, om haar het slaan te beletten, willen we hopen. Hij probeert het nu via de kunst. Hij zegt iets over 'die Rheinische' dat ik niet kan verstaan. Denkt zeker dat dat iets met een rivier te maken heeft. Mis! De associatieketen van die man verloopt nogal geheimnisloos. Nu trekt zij, het hoofd aanminnig scheef, met twee handen iets van haar oorlellen. Oorbellen? En legt die in zijn handen. *Che soave armoma...* als jij met woorden kon kussen, met kussen kon spreken! Welk een gelukzalige vermenging van de klieren.

Komen zij hier om zich te verpozen? Van vele kilometers her speciaal naar deze stinkende plek om zich in het moeras te laten strelen door een plotse, maar geen onbekende zuigkracht? Ook liever ontbinden tussen de moeraswortels dan hangen in de gemene wind, vriezend of zegend, door de spottende hemel naar beneden gejaagd? Ik hoor haar tot hier zuchten. Westerlingen denken dat dat op verveling duidt. Maar het is iets anders hier: Het bloed moet even gelucht! Ai, *felicissimo sonno*, ik ellendige bastaard-Italiaan, zag ik ons maar liggen, ik miserabele maar nog veel

stompzinniger soldaat, met die prachtige vrouw. Gelukkige slaap! Zal ik het maar zeggen voor jou: Erger nog dan een vrouw willen verkrachten is haar niet kunnen verkrachten.

Zie hen daar staan nu. De haren maar weer verborgen. Hij stoft haar rug af, wijst met bestofte, afgehakte hand achterom naar mij, moordenaar, zijn evenbeeld. Hij heeft mij gezien. Ik roep het jullie nog één keer na: *Correte, amanti, a prova...* Hop, gelieven, de proef op de som! Snel - van het werkwoord snellen - uw ongeluk tegemoet. De som zal u niet vermenigvuldigen. Want optellen kunt gij niet. Hollen, gelieven, het bed in! Of op de mat, van schapehaar. Wat wacht u daar? De belofte van de dageraad? Uw krakende karkas tijdig uit de veren gelicht. Het helpt u niet. Wat niet? Het proeven van de som. Want vermenigvuldigen kunt gij niet.

Tempe

Nu tart verwachting de ongedurige geest. Maar het is mijn oog dat geprikkeld raakt. Stof blaast ons, haar en mij, tegemoet vanuit een verre violette wal, een band om het middenrif van de hemel, waarin zich de daken van bouwsels aftekenen. Minder dan vier kilometer. Ida broedt, kauwt, spuugt de kauwgom onhandig naast de weg, peinst verder achter haar pupillen die zich weer hebben verdicht, na het intermezzo onder de boom - verbazende verkleuring van de iris, verlichting, verwatering, alsof ik haar geliefde moordenaar was. Ben. Hoelang houdt mijn oog dat vol. Zolang de dorst overheersend is. Zo heb ik het altijd gered: verheviging van een simpele behoefte verdringt een andersoortige pijn.

‘Hoor eens, ik kan me in het dorp niet vertonen in regenjas, bij dit weer. Geef me jouw jack, jij mag daar rustig verschijnen in hemdsmouwen.’ Ida draait me, stilstaand, haar rug toe alsof ik knoopjes moet los- of vastmaken in een denkbeeldige blouse. Haar jaskraag hangt al op haar blote middel. Ik staar naar haar rug alsof ik een

uur de tijd heb me elke vlek van haar huid in de geest te prenten. ‘Nou?’ zegt ze, recht voor zich uit starend, de rand van de weg over. Zijn we in een dal gezakt? ‘Ah, wat een gedoe!’ Maar ze verstoort het beeld niet, wacht. Nu moet ik alles wat ik in mijn handen heb eerst op de grond leggen. Dat is haar trui, en daar bovenop, voorzichtig, haar oorbellen: op een korrelige platte steen naast mijn rechtervoet. Ik hoed me ervoor een door haar als verdacht op te vatten beweging te maken. ‘Rustig!’ zeg ik, als tegen een jong paard, alsof ik een wondje moet schoonwassen bij een angstig kind. En haaks daarop, maar in dezelfde toonaard: ‘Kom maar!’ Ze laat de jas van haar onderarmen wegglijden, steekt haar handen, naar voren buigend, scherp naar achteren, en ik schuif de oksels van mijn jack over haar armen omhoog. Blindelings. Ze accepteert de twee of drie onvermijdelijke aanrakingen van haar huid. Met beide handen op haar schouders draai ik haar om, pers de nog nooit gebruikte drukknopen in de sluitingen. ‘Nu nog de hoofddoek op cowboywijze om je hals.’

‘Hoe is dat?’

‘Knoop in de nek, in plaats van in de Ausschnitt.’

‘Zo?’

‘Keurig.’

Lach nou toch eens. Ik glimlach, een meter terugtreidend, als een coupeur, tevreden over zijn verrichtingen. Ik heb haar vastgeklonken.

‘Dat ding hindert me.’

Ik trek het recordertje van haar linkerborst. Nu loop ik met een recordertje, een regenjas en een trui in mijn handen. De oorbellen veilig in een zak van haar jas.

Ida beweegt al lopend haar schouders, probeert de oude voering van het leer naar haar vochtige huid te schikken. ‘Je kleeft.’

‘Ik heb eens een geliefde gehad die met haar handen mijn ogen bedekte, de eerste keer dat ik haar blouse losknoopte, en die pas nadat ze aan mijn handen had gevoeld dat ik niet teleurgesteld was, mijn ogen toestond te kijken naar wat ik met mijn handen had aangeraakt.’

‘Die sluimerende fantasieën brengen ons geen stap verder.’

Ida loopt tien meter in telgang, om het jack te dwingen zich tevreden te stellen met haar vormen. Dat duurt minstens tot de avond. Sehnsüchte und Ahnungen. Ik moet geen Duits meer tegen haar gebruiken; laat het bij vermoedens en fantasieën. De geslachtsdaad is wel de slechts denkbare uiting van liefde, de meest ineffectieve. Als

dat niet zulke lelijke woordcombinaties waren viel er tenminste nog over te praten. De stunteligste klinkt al beter.

Ik prop de trui in een armsgat van haar regenjas, schuif het recordertje in een van de zakken, tast tegelijkertijd naar de oorbellen. Vier harde apenootjes, glazen drups, geslachtsdelen van twee jongetjes. En dat hing bengelend, tingelend aan haar oren. Ondertussen let je nergens anders meer op. Je dorst, je pijnlijke oog, het priemende landschap. Waar is mijn bril? In de auto. Al meteen in de auto, vanmorgen vroeg, heb je al je zorgvuldige routinehandelingen laten verstoren.

‘Wat heb je met de chauffeur afgesproken?’ Ik loop minder dan een halve meter schuin achter haar, zodat ik haar bij elke wending van haar gezicht in mijn richting in de gaten kan houden.

‘Die wacht tot vier uur vanmiddag. En als hij zijn eigen zin doet tot twee uur.’

‘Volgt hij ons dan?’

‘Dan keert hij om.’

Ik kijk op mijn horloge. ‘Dat begint zo langzamerhand een geruststellende gedachte te worden.’ Daar komt haar gezichtprofiel in mijn richting. Wat moet ik daar nu van denken? Geen spier vertrekt, geen vlekje huid verkleurt. Het enige teken is dat haar profiel zich in mijn rich-

ting draait, en weer wegdraait, achter haar zwetende haarpunten.

Al mijn papieren rusten nu op haar lichaam. Een westers pakje sigaretten en een aansteker in de rechterborstzak van mijn shirt. Een Italiaanse brandstempel op de binnenzolen van mijn laarzen. Een Frans merkteken in de kraag van het hemd, in de band van de broek. Het horloge kan ik beter weggooien, of in haar jaszak stoppen. Een talgklierzwellung in mijn oksel. Ach wat! Niet meer zo gelukkig geweest sinds ik als boerenjongetje tussen de... Ai, daar is het weer. De hele ruimte tussen hemel en golvende bruine landerijen gevuld met onkenbare zon, in het binnenste van een tot berstens opgeblazen ballon. En toch niet zweten, als kind, blazen, ja, langs je verhitte gezicht omhoogblazen, en maar hollen, tussen de boerenmeisjes en de trekpaarden en de knechts, het opperpaard Pharao. Hollen, en uithijgen in de enige schaduw aan de rand van het veld. Een slok limonade, een hap uit een lange zwarte boterham in krantepapier. Hollen en hijgen in de hoop dat het licht nooit zal doorbuigen naar schemering, naar avondval. De wending van de paarden voor de maaimachine, een hoek van 90 graden, het gekletter van kettingen, zweepslag in de lucht, de ratel van de stuivende dors-

machine. Maak het nou niet te mooi. Het was nog veel mooier.

Ida's rug is nooit geslagen. Ze is überhaupt nooit geslagen. Dat had ze niet overleefd. Haar furieuze reactie zou haar koele aanvaller een makkelijke overwinning hebben bezorgd. Dat schot heeft niet geklonken. Als je je nu omdraait, zie je in welke richting jij hebt geschoten. Maar niet meer op wat. Schaduw of dier of mens, dat maakt geen verschil. Je schoot van je af, niet op iets. Zwijg!

Wanneer je na dertig jaar terugkeert naar je ouderlijk huis, de buurt van je ouderlijk huis, herken je ondanks alle verbouwingen een paar elementen van vroeger, maar de sfeer - het licht, de kleur, de smaak - is weg, die zie je, ruik je, voel je alleen nog in je geest. Hier, in Wolhynië, is het andersom. Ik herken de sfeer, maar herinner me niet meer de objecten. De sfeer van de brug, maar niet meer de brug zelf, de geur van de abrikozenboomgaard, maar de bomen zelf, hun formatie, niet meer. Het gevoel van de stenen, de zwarte vette aarde aan mijn handen, de stofsmaak waaiend van de bomen, ja. Het doden - een schok, een serie schokken in je lichaam, de schouder, de heup, maar niet het effect op honderd, tweehonderd meter. En de lijken? Een dicht

vuil waas, een verstijfd raster, maar niet de details zelf. Dat heb je jezelf mooi geflikt.

Wie de buurt van zijn ouderlijk huis na tientallen jaren bezoekt, mag treuren om wat was, om zijn eigen ouderdom, zijn verloren jeugd. Wie na dertig jaar een van zijn slagvelden bezoekt, verheugt zich, tegen de naar binnen gekeerde schande en bitterheid in, over het leven, zet vol venijnig genot het mes in zichzelf. Ben ik dat?

‘Ida,’ zeg ik, ‘als je nou eens niet zo'n haast maakte... en eens achterom wilde kijken.’

‘Nee,’ zegt ze. ‘Kijk, daarginds, ik ben nu op minder dan vijfenzeventig kilometer van de plaats, het huis van mijn ouders, voordat ze gevlucht zijn. Nooit ben ik er zo dicht bij geweest.’

‘Hoe heet die plaats?’

‘Chelm, Polen, vijfenzeventig kilometer ten oosten van Lublin.’

Bijna het ergste. ‘Leven je ouders nog?’

‘Ik heb nooit een ouderlijk huis gehad.’

‘Ik ben wel eens aan de andere kant van de Boeg geweest. Ik weet hoe Chelm eruitziet.’

‘O ja.’ Maar het klinkt niet informerend.

Behalve dat ik moet oppassen met wat ik zeg, moet ik dubbel oppassen met wat ik vraag. Waarom heeft ze nooit een ouderlijk huis gehad?

‘Wanneer ben je dan geboren?’

‘In 1946.’

Vier jaar misrekend, natuurlijk. Godzijdank weer vier jaar dichterbij mij.
Morgenochtend zijn we even oud.

‘Moet je niet weten wanneer ik geboren ben? En hoe ik zo oud geworden ben als ik ben?’

‘Nee.’

‘Heb je mijn papieren niet gezien toen ik een stempel kreeg?’

‘Nee.’

Ik vraag te veel over mezelf. Wat kan het haar schelen. Al loopt ze met een moordenaar. Ze heeft me op het oog getaxeerd, en geconcludeerd dat ik, wat ik ook geweest mag zijn, ongevaarlijk ben.

‘In 1946! Dat was een narrow escape voor jou.’

‘Hier!’ zegt ze, en ze stopt zo abrupt dat ik me naar haar moet omdraaien. ‘Hier! Zie jij één rimpel van lijden?’ Ze heeft met beide handen haar haren uit haar slapen omhooggewreven, plet haar haren achterover. De transpiratie welt uit haar voorhoofd. Hoorbaar zelfs. Haar gezicht is een bruine glanzende modder en verliest niets van zijn schoonheid. Ik heb altijd geweten dat sommige gezichten standhouden in alle omstandigheden. ‘Zie jij iets aan mijn gezicht dat je met

zorg vervult over mijn toekomst? Dat je pijn doet als je aan mijn verleden denkt? Heb jij verdriet dat door mij wordt veroorzaakt?’

Nu begint het zweet in mijn nek te druipen, in dikke geulen tussen de schouderbladen door, ijskoud water. Ik leef. Maar nog word ik liever geslagen dan daar rechtstreeks op te moeten antwoorden.

‘Als jij niets van mijn verleden wilt weten, kun je ook niet begrijpen waarom dit de gelukkigste dag van het jaar is.’

‘Ik heb het niet over geluk.’

‘Toch spreken we over hetzelfde. Van twee kanten benaderd. Botsen we? Welnee, wat mij betreft: nee.’ We ruiken al helemaal naar elkaar, wil ik zeggen, maar zeg het niet. ‘Ben je beledigd als ik zeg dat ik jou ken, vanaf het allereerste moment vanmorgen? Doe ik je tekort? Meer tekort dan aanvaardbaar is voor jou?’

Ik kijk neer in die ogen die nooit hebben gehuild, die geen licht van binnen doorlaten, behalve dat korte moment, hoe lang geleden, onder de boom, overschaduwde. Maar toen bevond haar gezicht zich boven het mijne. Misschien de weerschijn van mijn ogen in de hare. Pers je lippen dan op haar oog, nu!

‘Daar komen mensen aan.’

Twee gespannen katten die elkaar hebben bestaard laten elkaar los.

Zonder te kijken, want ik heb haar ogen geen fractie losgelaten, heeft ze gezien dat er mensen aankomen. Geen wonder dat ze alles overleeft.

Op honderd meter in het veld, langs een rechte rij stoffige struiken, naderen twee boerenvrouwen en drie kinderen. Formatie en ritme van het vijftal vertonen onordelijkheden. Een zondagmiddagwandeling zonder doel? Ondenkbaar. Hoe zag onze formatie eruit? Een man en een vrouw in vreemde klederdracht, stilstaand op enkele handbreedten tegenover elkaar, onder de lucht van de Boeg. Het stof lijkt plotseling verwaaid. Een waterachtige bries stijgt op langs onze lichamen. We lopen. Wedoen een poging te marcheren.

‘In mijn jas zit een schone zakdoek. Alsjeblieft...’

Ik haast me. Dit is werkelijk een gelukkige dag.

Gelijktijdig, zij en wij, bereiken we de punt van de hoek van 90 graden. Ik buig een paar meter af, een greppel in, en ga op de brokkelende rand zitten, me nederig verkleinend. Laat Ida het woord doen. Ze waait met haar zakdoek langs haar gezicht. Zo begint een gesprek over het

weer. Ik kijk naar het jongste kind, vier jaar, een jongetje of een meisje. Het kind kijkt, roerloos, terug. De andere twee kinderen, iets ouder, hebben uitsluitend aandacht voor Ida's hoofd en jack. De twee vrouwen houden een hand aan de knoop van hun hoofddoek. Ondersteunen hun kin, of bedekken hun bedekte hals. Pas op! Ga je niet gedragen als een soldaat in bevrijd territorium. Wat heb ik bij me? Sigaretten, kauwgom, een aansteker. Een horloge. Toch zou ik dat kleine kind een beetje willen aanhalen. Hier in de greppel. Zijn hoofdje op gelijke hoogte met mijn handen. Ah, gelukkig dal waarin ik zit, de speekselklieren werken weer, het oog verzacht, mijn handpalmen zijn droog. Streling. Mijn glimlach is er al, ongemerkt, ongeforceerd, vanaf het moment dat ik hier zit. Want het kind blijft terugstaren, onvijandig, met wijdopen pupillen. Op zijn kale hoofd, omgekeerd, een rieten mandje, wijdmazig, het vlechtsel in een toef boven zijn kruin samengebonden met een kleurig lint, waaiend in de wind. Kom maar bij me. Verwaaiende verlangens. Vijf meter afstand. Zo is het ook al goed. Blijf maar staan, bij je moeder.

Ida maakt met haar voeten een paar bewegingen alsof ze naar het toilet moet. Wekt dat ook hier een menselijke indruk? Een toilet? Nee, laat

me niet alleen met die mensen. Nu kan ik haar zien hollen, ze is al vijftientig meter het veld in, ze moet nog minstens vijfenzeventig meter hollen om onzichtbaar te worden. Liggen daar, in een schuur, de mannen van die vrouwen, moeder en grootmoeder, op de loer? Laat me niet alleen. Ik ga die vrouwen een hand geven. Speel de stomme. Maar een hand geven lukt mij wel. Ik maak een buiging bij elke handdruk. Nu kan ik ook het gezicht van het jongste kind even aanraken. Het valt goed bij de vrouwen. Ze glimlachen, wegstappend in de richting van onze bestemming. Onbegrijpelijke, maar vriendelijke woordklanken klinken mij toe. De afstand wordt groter. Ik zwaai een laatste maal. Het jongste kind hinkstapt weg, in de richting van zijn broertjes. Misschien heb ik hem, hij loopt als een jongetje, een herinnering gegeven. Gelukkig dal. Ik ben tevreden met niks.

Maar nu! Dit worden zorgelijke momenten.

Ik wacht in de greppel. Hardop praten in mezelf. Dat doe ik graag. Heb daar vandaag nog weinig gelegenheid voor gehad.

Ze komt wel terug. Wees gerust. De geluiden die ik in mijn hoofd hoor, klinken naar een muziekstuk van Webern. Schril en beheerst. Een beetje dempen dat volume. Wou altijd al eens

een literaire passacaglia schrijven. Dat moet ik Ida ook nog vertellen, dat deel van het vruchteloze verleden. Als ze het horen wil.

Ik heb me automatisch in de greppel laten wegzakken. Hoofd onder de rand. Geen verdroogde uitwerpselen, geen insecten. Droogte, met kleine rode bloempjes tussen het aardkruim. Ik zoek het bloempje met de langste steel, knijp het zo diep mogelijk af. Houd het tussen duim en wijsvinger. Mooi, dat is wat ik ervan weet. In de rieten toef tussen het lint bovenop de kruin van het jongetje staken een paar bloemetjes. Langs zijn oren, vanuit de rieten rand, liepen twee dunne kralenkettinkjes. Wie weet, vanavond.

Onrust drijft mij omhoog. Ik richt mij op in de greppel. De natuur beeft in zwarte hittegolven voor mijn ogen. Ida mag weten dat ik angstig op haar wacht - ik ga op de weg staan. Eén hand bovenop mijn hoofd, gereed om te zwaaien, maar nog meer om zorg uit te drukken. Ida komt te voorschijn vanachter een bosje, veel dichterbij dan ik had verwacht. Ze doet alsof ze uit een voor mij onzichtbaar zijpad komt.

Ze ziet mijn gezicht, waarop onrust geweken is voor blijdschap, en roept: 'Had je mij gered? Had je mij gered?' Triomfantelijk.

'Ik had je gered!' roep ik terug. Ik loop haar

tegemoet, een eindje het pad op. Een lichte omhelzing, tien meter naast onze officiële route, is geoorloofd, en vindt als vanzelfsprekend plaats.

Ik vergeet haar het bloempje aan te reiken, stop de steel in mijn mond, kauw. Bitter maar vochtig.

‘Er is feest in het dorp. Hun mannen waren allang weg.’

‘Ah. Toch is angst een goed gevoel om jezelf te controleren.’

‘Vooruit dan maar weer.’

Tarra

Er is iets veranderd. Ten goede en ten kwade. Ontspanning, in de spieren, de gedachten. Ten goede. De middag is verzadigd, neigt naar de namiddag, het einde. Dat is ten kwade. Wat wint?

Verlichting, en toch al tegen drie uur het giftig indruppelende besef: deze dag herhalen wij nooit meer. Pantser je gedachten en ontspan je zenuwen. Is dat een vuist ballen en tegelijkertijd je vingers strekken? Uit een van mijn verledens weet ik dat tussen twee en vijf de dag aan een inzinking lijdt. Een zak in de verbeelding. Heet dat niet versuffing? Die tijd gebruiken om de rommel, de ballast kwijt te raken, uit te schakelen. Niet door hem af te trekken van wat ik ben, maar door hem te accentueren in wat ik ben. Te verdubbelen, en in die zin op te tellen bij wat ik ben. Dat probeer je al de hele dag. Je weet dat je behalve je ballast niets anders hebt, geen onschuldige massa, die een netto-resultaat zou kunnen bepalen. Dat je niet tegen Ida kunt zeggen: Neem mijn hand, die is schoon, de rest gooi je maar weg. Maar toch, en dat is ten goede, welk

een geluk hier te mogen lopen. ‘Welk een geluk!’ roep ik luid, zo luid mogelijk, voorzichtigheidshalve in een taal die zij niet kan verstaan.

Straks herhalen, in internationale bewoordingen.

Mijn hand? Wat een infame gedachte. Hoe kom ik daarbij?

Het uitzicht, links, rechts, in de kromming van de weg, valt regelmatig weg door hoge wildgroei. We zouden ons nu kunnen verbergen, als we dat wilden. Achter de vettig groene, stofafstotende bladeren. Maar ik hoor geen verlokkingen van water. Zie des te beter. Op je vijftigste afsterven onder de droge struiken met een vrouw die je bekender is dan de paar uren dat je haar kent - en vrolijk, ongegeneerd, met molm behangen, mieren afkloppend verder wandelen, naar een warme maaltijd met een volle karaf wijn. Naar een dronkenschap die de activiteiten stimuleert in plaats van verlamt. Wat heb ik eraan gedachten te lozen die Ida niet hoort. Loopt ze te fluiten? Mozart? Ze werpt een blik op de koepel van geel lood, de ingesmolten positie van de zon. Straks, in de dalende avond, met tegenlicht vanuit het zuiden, onthult zij haar gloeiende ronde vorm.

‘Wanneer Mozart een symfonie had voltooid,

werd die vijf dagen later door het orkest van de opdrachtgever uitgevoerd. En als er iets te lang, te kort of te moeilijk was, veranderde hij dat. Geen probleem.'

Ik probeer haar nu al een halve dag wijs te maken dat ik voor de muziek kom. Oude verleidingstruc. Nooit succes mee gehad.

Wat zoekt ze toch aan de hemel? Stel je voor dat er nu uit de vier geluidboxen van de hemel, op heidense sterkte, een symfonie van Mahler naar beneden dondert. Engeltjes, vogeltjes, bloemblaadjes, vallen, vallen, uit oneindige hoogte in oneindige diepte. De cirkelgang doorbroken. Wij, in het Westen, willen niet begrijpen waarom we met ons allen zo ons best doen die kermismuziek te blijven bewonderen. Omdat het het slotakkoord is van de door ons allen zo betreurde wereld van voor 1914. Daarom! Kijk jij liever vooruit, als je tenminste nog een dagje langer wilt blijven leven, en probeer iets in haar, Ida, vooruit te raden dat je niet weet.

Ik krijg haar nog wel aan het praten, wanneer ze zich tussen de dorpelingen net zo vreemd voelt als ik. Wanneer ze zich dichterbij mij voelt dan bij de dorpelingen, haar landgenoten, honderd dorpen verder dan haar geboortedorp, honderd dorpen verwijderd van de plek die zij de geboor-

teplaats van haar ouders meent te mogen noemen. Dichter bij mij? Hoezo? Ja, hoezo? Maar je zult het zien. We hebben onze lucht al vermengd. Ik ruik haar. Zij mij. Dat is de belangrijkste test.

Probeer haar eerst maar eens aan het luisteren te krijgen.

‘Zeg eens,’ zegt Ida, ‘wat denk jij van de hemel? Verwacht je daar iets van?’

Wat nou?

‘Behalve zonlicht en regen - heel algemeen gezegd - weet ik dat er uit de hemel alleen maar kogels en bommen vallen. Maar ik moet toegeven, ik heb de hemel wel eens gesmeekt mij te helpen.’

‘Ik bedoel, een onverdiend geschenk dat uit de hemel komt vallen.’

Ik kijk nu maar even niet naar mijn object van emoties.

‘Morgen ben ik weer employé,’ vervolgt Ida. ‘Vandaag is een geschenk.’

Zou het mogelijk zijn?

‘Hoe lang blijft het licht vandaag?’ vraag ik.

‘O, wel tot tien uur. Wil je terug?’

‘Nee.’

‘Goed.’

‘Denk jij wel eens aan de zomers in Lapland?’

Nooit wijkt het licht helemaal. Een hallucinogeen landschap.'

'Ik ben niet bang in het donker.'

Weerzinwekkend verleden. Verzuip het met stenen in de Boeg.

'Ik herinner me uit de oorlog perioden van slapeloosheid, waarin de combinatie angst, spanning, moord, zomerse natuur een effect had dat lijkt op wat men tegenwoordig "high" noemt. Dat kon vier, vijf dagen aanhouden. Het tandrad in die keten was het moorden.'

Daar komt haar wetende blik, twee ogen, van opzij. Maar ze loopt door, in hetzelfde gelijkmatige tempo. Ze wrijft de halsdoek over haar sleutelbeenderen, spreidt haar hand over de doek, rustig, zonder beving. Nu standhouden onder haar blik, die terugkeert naar mij. Voor de tweede keer die dag de zwenking van haar linkeroogbal.

'Abortus,' zegt ze dan. 'Ik heb het één keer gedaan, toen ik al eenentwintig was, volkomen onnodig, en veel te laat.'

Hevige hartkloppingen, die zuurstof wegzuigen, het bloed uit het hoofd trekken. Mond open, diep, en toch beheerst ademen, uitstoten, inademen. Nu ben ik gered, denk ik daartussendoor, zonder dat diezelfde woorden zich willen

laten formuleren, want dat zou al te schandelijk zijn. Om Ida iets aan te duiden leg ik een hand op mijn hart. En toch zeg ik het, hardop: ‘Dan zijn wij gered!’

‘Vandaag is een geschenk, uit een mooie maar lege hemel,’ zegt Ida.

Ik haal mijn hand van mijn hart, kijk naar beneden, het hemd blijft kleven op de hartstreek, een zinderend hete plek. Ida volgt mijn blik.

‘Recht in het hart,’ zegt zij.

Het is alsof zij rouge op haar jukbeenderen heeft aangebracht. Zoals je wel eens constateert bij jonge negermeisjes.

Ik maak een gebaar naar voren, naar de eerste boerenbehuizingen die tot de rand van het dorp behoren. Straks, wil ik zeggen, in de dalende avond, kijkend naar de einder, die dan in Polen ligt.

‘Polen, waar de zon ondergaat!’ wijs ik aan.

‘Waar ze het deze eeuw niet meer zullen beleven dat de dauw ligt te glinsteren in de opkomende zon.’

‘De hemel breekt, het wordt morgen een mooie dag.’

Het moment van beving bij het oppakken van een wapen, het moment van beheersing bij het tegen de schouder drukken van de kolf. Het ene

geopende oog dat zakt en het vizier vindt. Een serie stoten tegen het hoofd. De beheersing van treurnis - bij het woord 'morgen' - lijkt op de beheersing van angst, van opwinding, kost eenzelfde intensiteit aan energie, maar een andersoortige. Hoe leg je dat uit? Zoals je in een auto overschakelt van benzine- op gastoevoer. Klik. Wat ben ik voor iemand? Wie weet eindig ik vanavond toch nog in een lege kamer, leeg raam, lege blik, midden in een dorp, opgezet als filmdecor, en moet mijn fantasie weer alles aanvullen, vol maken. Is dat voorstelbaar? Het is zelfs heel goed denkbaar. Maar ik ben gewapend, dat verzeker ik je.

'Je moet niet denken,' zegt Ida, 'in Oestiloeg een inwoner aan te treffen die zich de periode voor 1914 nog herinnert, uit eigen aanschouwing, of uit de overlevering. Nee. Enorme landverhuizingen tijdens en na de Revolutie, reusachtige migratie rond de Grote Patriottische Oorlog.'

'En dat zeg je nu pas!'

'Heb ik je stilzwijgend bedrogen?'

'Ach, ik ken je toch. En mezelf. Je bezorgt me het ene genoeg na het andere. 't Is alsof we in een schitterend fin-de-siècle huis over een lange wenteltrap omhooglopen. De lift hebben we beneden laten staan. We zoeken de beste verdie-

ping uit, met het mooiste uitzicht, maar niet de zolderverdieping.'

'We vinden wel een landhuisachtig iets, waar je Stravinsky in situeert. Bemoste muren, onder de klimop. Nee, dat gaat niet samen. Jammer dat je geen foto's mag maken, hè? Als je thuiskomt heb je geen enkel bewijs. Zelfs je stempel wordt weer ingenomen. Een steentje voor op je graf, dat kun je overal hebben opgeraapt. Zeg, toch niet stiekem ergens een fotoestelletje verborgen? Ik kan je niet gaan fouilleren!'

'Nee, ik heb niks. Alles zit op jouw lichaam.' Ik tast naar mijn sigaretten.

'Als jij thuiskomt...' zegt Ida, 'wie zit er dan op je te wachten?'

'Mijn kleinzoon, hoop ik.'

'Je lieveling?'

'Ja.'

Dat spreekt aan. Vrouwen willen altijd weten met wie je het laatst hebt geslapen. Even het bonnetje van de wasserij zien.

'Ja,' herhaal ik. 'En dat is de waarheid.'

'Je bent niet zozeer een leugenaar als wel een verzinner.'

'Dat is ook waar. Ik heb weinig - ik beklaag me niet -, daarom moet ik er des te meer omheen verzinnen.'

‘Nog eens even die Stravinsky,’ zegt Ida. ‘Geloof je daarin?’

‘Dat hij in Oestiloeg heeft gewoond, voor de eerste wereldoorlog? Dat is een historisch feit! Simpel. Die plek ga ik dadelijk zien, wat er ook te zien mag zijn. Wat ik zie, zo was het! Met aftrek van een paar moderniteiten. Ik zie het de hele middag al, rondom, onder me, boven me. Jij ziet het ook. Maar ik geloof vooral in het methodische van zijn creativiteit. De creativiteit zelf kan ik niet begrijpen, maar aan het methodische trek ik me op, een centimeter. Hij bezorgt me elke dag wel twee of drie gelukkige momenten.’

‘Het lijkt waarachtig op geloven *in*. Nu iets praktisch. Het eerste dat ik straks moet doen is een telefoon zoeken. Iemand iets uitleggen. Een functionaris. Flink verzinnen. Dat kost me een kwartier.’

‘Liever eerst een groot glas limoensap.’

‘Nee, eerst die ballast van me af. Een hoop woorden in een telefoon. Ach, ik ben daarin getraind. Een combinatie van schelden en smeken, met als slotwoord “Basta!” Laat dat maar aan mij over.

Ik moet me een beetje fatsoeneren voor onze entree in het dorp. Wij samen. We passen zo totaal niet bij elkaar dat het toch ook weer aardig is

om te zien. Gestenigd wordt er allang niet meer.

‘Weet je wie er onlangs ook is overleden? Jimi Hendrix.’

‘Je moet mij geen dingen vragen die ik niet kan weten. Als dat ook een musicus is: ik ben niet musisch. Ik spreek alleen maar talen. Daar oefen ik me in. Daarin wil ik saai en oud en intelligent worden, volleerd in het van me af praten. Om mij heen zweeft niets van kunst. Ik probeer mijn verleden, waarvan ik het grootste deel niet eens uit rechtstreekse overlevering ken, af te zweren. Maar vandaag bezondig ik mij eraan.’

‘Je jukt! O, niet wat dat zondigen betreft. Dat andere.’

‘Dat wil jij, ja. Vrouwen die jokken over zichzelf zijn verliefd. Wees nou maar tevreden dat ik niet artistiek ben.’

‘Kun je je mij dan toch een beetje voorstellen? Ik houd van de muziek van Jimi Hendrix, en ik ken negenenvijftig madrigalen van Gesualdo van buiten. Liefde en doodslag. Hier lopen wij, op weg naar een dorp waar ergens in een huis Stravinsky aan een piano heeft zitten componeren. Geen zeventigjarige meer die hem ooit, als kind, met zijn vrouw uit een kolaska, van een panjekar heeft zien stappen. We gaan niet naar Hollywood, waar ook een huis van hem staat. Natuur-

lijk niet, iedereen is ons daar al voor geweest. Nee, naar Oestiloeg, waar niets meer te vinden zal zijn dat rechtstreeks aan hem herinnert. Alleen de aarde is er nog, de damp die uit het moeras slaat, de geur die aanwaait uit die moestuinen daar, de graanachtige lucht uit dat droge veld. Daar doorheen te kunnen lopen, daar is het mij om te doen. Welk een geluk dat het lot mij naast jou heeft geplaatst.'

'En welk een geluk,' zegt Ida, 'dat ik jou niet vraag mij mee te nemen de rivier over.'

'Met mij de rivier over? Wat moet ons dan redden?'

'Men moet maar tevreden zijn met wat men door het lot per dag krijgt aangeboden. De chemische toestand van je hersenen maakt het allemaal zo onvoorspelbaar. Weet je wat mijn lot is, zoveel weet ik wel: dat ik dik, lelijk en steeds intelligenter word. Dat ik steeds minder genoeg aan de mensen en de dingen ga beleven. Nee, ik jok niet. Eindeloze tientallen van jaren staan mij te wachten, en steeds maar intelligenter word ik, en slimmer in het bedriegen van mezelf. Maar, ik geef toe, vandaag is het een mooie dag. Vertel eens wat uit jouw wereld, want jij, jij hebt het al gehad, die eindeloze vervelende decennia tussen je twintigste en je vijftigste. Hoe heb je dat over-

leefd? Dat is nog eens wat anders dan de oorlog overleven.'

'Alsjeblieft, Ida. Straks, vanavond. Ik ben uitgeput. Jij bent nog jong, jij gaat ons een onderkomen bezorgen. Misschien kan een middagdutje nog net.'

'Hoe laat is het?'

'Ach,' zeg ik, met een wegwerpend gebaar, 'laten we de stand van de zon maar in de gaten houden.'

Er zit al een minuut lang een liedje in mijn kop, waarvan ik alleen de woorden hoor: 'Frauen sterben von Mann zu Mann, scheinchenweise.'

Ida knoopt het jack los, ze moet stevig trekken aan de stroeve drukknopen, wappert zich koelte toe, hete lucht langs haar oksels - ik hoor al mijn papieren in de binnenzakken kraken -, en sluit het jack weer zorgvuldig, schikt de halsdoek, wrijft haar voorhoofd, haar ogen? de plek achter haar oren droog met haar zakdoek, strijkt ten slotte voorzichtig langs haar lippen, eerst haar bovenlip, dan haar onderlip. Aldus maar.

Op vijftig meter, uit de toegang tot het dorp, tussen twee vriendelijke huizen met redelijk geordende tuinen, komt ons een versierde, loslopende os tegemoet.

Tierce

Schaduwen, van halfhouten huizen, voor het eerst. Onbereikbaar, want vallend op bij de huizen aansluitende erven. Houten sluitstukken van karren en disselbomen tussen omgevallen rubberbanden, rustend in de trapeziumvormige zwarte schaduwen die alle kuilen in de grond afdekken. De behoefte aan afkoeling, aan opsluiting eventueel binnen vier muren, is zo overheersend dat ik het lijfelijke contact met Ida verlies. Dit dorp heb ik nooit gezien! Ik ben zo uitgedroogd dat ik me niet in verstaanbare woorden kan verdedigen. De hitte tussen de huizen heeft de reuk van de straat, van de muren opgeslokt: verdichte oorlogshitte, het mengsel van olie, zand, canvas, leer, verdord water. De herinnering is de bedreiging, niet de kogel. De door geen molensteen te vermorzelen tijd, die blijft terugslaan met lange, zwiepende halen vanuit een dertigjarige hinderlaag, een violet dal, een verzakking aan de einder. Met een harde slag klappt een dubbelluik van een raam tegen de klemmen in de muur. Het binnenste van een kamer gaapt. Desnoods wil ik een

keldergat in, als het zicht maar even geblindeerd wordt. Een uur niets zien. Zoek iets voor me, Ida! Ik hoor haar voetstappen niet meer. Zelfs haar geur is weggezogen door de slag. Brandlucht waait terug. De wraak van de geschiedenis schuilt in een zwerm bijkomstige details. Ze komen de hele dag al uit hun put. Een uitgerookt wespennest. Een geluk - alweer, er wordt heel wat geluk geleden - dat mijn voeten het houden, stotend tegen de ongelijke keien. Attent blijven. Discipline!

Vlees begint te branden. Opstijgend zwart, verwaaiend, vanaf een erf waar de onvermijdelijke objecten zich verbergen achter een dichte haag hoge grassen met in een uitsparing een waterput. Een schaap in vlammen? Op de zolder van een open houten schuur een galerij afgedankte zadels, hamen, tomen. Het bruin van mijn jack. Ben ik niet in de war met mijn eigen boerendorp? Waar is het bruin van mijn jack? Mestsporen leiden mijn pad. Mijn oog heeft de hele dag al nauwelijks mensen willen zien. De obligate hebben we gehad: de oude chauffeur, de boer, de boerenvrouwen. Maar dat kind met een korfje op zijn hoofd? De brandlucht van hout en vlees blijft hangen, een walm waar ik met één arm, de arm met de verzwaarde jas, doorheen sla. Een

plein doemt op. Als ik zeg: de ontroering van een dorpsplein, bedoel ik, de nostalgische hang naar de kindertijd, het besloten vierkant met vriendelijke mensen op de dorpel, de avond die daalt over de daken, de ochtend die gloort in de ruiten. De tot het elementaire, tot weer, voedsel, gezondheid beperkte gesprekken. Zelfs niet de kiem van doodslag, in mijn kinderoog.

Hoe heb ik ooit met niet-vreedzame bedoelingen een grens kunnen overschrijden!

De aanstekers van het vuur, de bereiders van de feestmaaltijd, de insmeeders en vetbedruipers, de spitdraaiers, zijn nergens te bekennen. Waar is Ida? Dit is zo'n moment waarop ik 'de hemel smee'. Verschollen ist sie. Laat haar niet verzinken in het niet, bid ik. Sta ik nu, voor wie mij vanuit een donker raamgat mocht aanschouwen, als een kreupel, als een machteloos paard schrapend over de keien, het hoofd treurend geknakt? Zo mag ik me niet gedragen, zelfs niet voor onbekenden die mij morgen weer vergeten zijn. 'Nog is Polen niet verloren, maar bijna wel!' Ida's stem die nadert. Misschien sta ik hier naakt, onder een boom, bereid me te laten ophangen. Komt er nog iemand, met een staak? 'Dat is tenminste geregeld,' klinkt Ida's stem. Ik heb het gevoel dat ze me bij de hand vat. Kan ik me hier

als een blinde laten leiden? In ieder geval als een vriendelijk knikkende. Een idioot. Een hevige stoot tegen mijn rechterschouder. Er weerklinkt geen schot. Een lach. Het zonlicht suist. Suizende strepen. Ik loop om de paal met nog nabevende ijzeren ring heen. Ik kijk verontwaardigd achterom - onnozelheid maskerend. De zelfcontrole keert terug.

In een gang van plavuizen, blinkende tegels, begin ik te rillen. Maar nu ken ik de oorzaak: in deze onverhoedse koelte. Ik word naast een houten tafel neergedrukt. Alweer de handen van Ida? Meer hoop ik niet, dan haar handen. Deze gang, met in de verte een trap omhoog, deze gang met drie deuren, tenminste één naar de kelder, en naast de trap een halfglazen deur naar het achtererf, ken ik. Die geur ook, van boerenaarde en niet-chemische poetsmiddelen. Van frisheid. Ik begin in mijn handen te wrijven. Dit ken ik, herhalen mijn gedachten zich. Misschien ga ik bij mijn grootmoeder op bezoek. Het trillen beperkt zich nu tot mijn knieën. Maar ja, daar profiteert het hele lichaam van om mee te trillen. Uit een deur wordt een hoge beker aangedragen. Alles lijkt nu op ziek zijn. Sinds een paar minuten word ik verzorgd. Dat mag niet nodig zijn. Die schaamte overleef ik niet. O nee? Beoefen je ademha-

lingstechniek! Het bloed stroomt weer in je armen. Ik drink voorzichtig. Melk. De halsspieren trekken hevig, de maag stoot sappen omhoog. Welk een gevecht moet dat zijn daarbinnen.

Er loopt iemand langs met een rok tot op de enkels. Dat is het enige dat ik zie, de geborduurde zoom. Het gaat dus weer wat beter met me. Kan ik een sigaret verdragen? Ik heb Ida's trui al uit de jasmouw getrokken om er mijn voorhoofd mee af te vegen, maar mijn handen - de trui tegen het gezicht gedrukt - willen niet bewegen. Daar hebben de tranen op gewacht, de vertrokken mond veilig in de wol verborgen. Nu ben ik beter. Laat maar zakken haar trui. Ik kan de houding aannemen van elke man aan elke cafétafel met een kroes voor zich. Knieën over elkaar, achteroverleunen. Is dit een herberg? Heet dat zo? Een pleisterplaats? Welk een voldoening. De herberg, de tranen, de stilte, de nu geabsorbeerde koelte. Een sigaret. Het lukt. Aangename duizeling. Bevende handen op het tafelblad. Rook uitblazen. De klieren komen op gang. Heeft Ida het telefoongesprek geregeld? Zei ze dat? Of een kamer in dit huis? Wat een droom. Alles lukt vandaag. Hoe ga ik me gedragen? Totale passiviteit ligt me het beste. Is dat de oorzaak van mijn verleden?

Op de trap loop ik achter mijn grootmoeder aan. In mijn herinnering daal ik af, vroege zomerochtend, in de richting van de geur van spek en zuur brood, de knechts keren terug uit de nevelige weilanden, schuiven achter een lange houten tafel, hun handen ruiken naar koeieier, hun koppen naar koeieflank. De zachte dierlijke lucht in de schemerende kamer die de grootmoeder me met veel woorden, veel gebaren toont, is aangenaam vermengd met die van stijf sel. Is dit de strijkkamer, de mangelkamer? Er staat een groot glanzend bed. Mijn dankbaarheid is overvloedig, maar stom. Alleen! Hoewel ik zie dat het niet hoeft, doe ik allereerst wat ik in elke logeerkamer - hotel of huis - doe. Ik klop met twee knokkels tegen de zijmuren. Hol: kalk. Dof: steen. Dubbele steen hier. Natuurlijk, dat zie ik zo. Niemand gaat mij hier horen. Nu in allebei mijn armen geklemd Ida's jas, haar trui, sta ik voor het voeteneind van het bed. Zij komt dus. Straks. Ze voert een ellenlang telefoongesprek, met eerweg, na hier, beneden, ellenlang te hebben uitgelegd wat wij komen doen. Verdwaalde wandelaars zijn wij. Welnee, ze heeft de waarheid verteld. Welke?

Er staat een grote kan water, naast een porseleinen waskom - ik durf het nog net geen lampet

te noemen - op een zware commode met marmeren blad. Zie je wel: als ooit bij mijn grootmoeder. Mag ik daar gebruik van maken? Aan de muur achter het bed een bijbels tafereel in vormen en tinten alsof de kleurenfotografie twintig eeuwen geleden al was uitgevonden. Ik open het raam. Door de kier tussen de luiken kijk ik op het achtererf. Kippen, veren schuddend in rulle kuilen. Tevreden zondagmiddaggeknor uit een hok. Natuurlijk, het Oosteuropese houten hek, van onderen aangevreten, van boven bemost. Nu zie ik zo'n hek voor het eerst vanuit een eigen kamer in vredestijd. De vrede die ik vandaag veroverd heb, zo vermoed ik bij vlagen. Nooit ben ik dichterbij de waarheid geweest. Maar als die ondeelbaar, onsplitsbaar zou blijken te zijn - zoals de filosoof beweert -, dan komt die ook vandaag niet te voorschijn. Vanwaar dan toch die tevredenheid, dat geluk? De vermenging van een jeugdkamer met deze kamer - Ida.

De hekken ontroeren me, altijd, niet alleen op deze sentimentele dag. Waarom? Zie ik tussen de blakerende vruchtbomen achter het hek de damp van de rivier drijven? De Boeg of de Loega? In de oksel van deze twee rivieren wonen wij.

Het wassen verloopt vliegensvlug - niet meer dan de helft van het water gebruiken! -, een

doordrenkte handdoek, ingesmeerd met een hard rechthoekig stuk bruine huishoudzeep, uit runderbeenderen gekookt? de vage geur van framboos, op en neer over het hele lijf. Dat hemd moet eerst drogen, luchten. Lukt dat voor vanavond? Kan ik met ontbloot bovenlijf op bed gaan liggen? Blijf voorlopig maar rechtop zitten, twee kussens in de rug. De oksel gesloten. Vijf minuten, tien minuten, een divertimentomelodie in mijn hoofd, licht hamerend, die van Mozart, uit mijn plastic doosje? De waslucht drijft uit het raam. Niet roken. Als ik de luiken, het hek, de bomen wegdenk, ligt het raam open op de rivier. Een lange, brede sluis van mijn bed naar de rivier. De wanden van de sluis gestoffeerd met beminde landelijke attributen, die mogelijke feestgeluiden vanaf het plein ver weg achter mijn rug opsorpen, wegmoffelen. Gaat straks de klok van zes uur kleppen? Geen schot kan mij meer verstoren. Mocht het klinken, dan heb ik nog een flits lang de tijd om tevreden te denken dat een staldeur wordt dichtgeslagen. Dat ik in het donker zit.

De deur wordt zacht gesloten. Ida komt binnen. Ik voel het aan de lucht die zij verplaatst. Met haar handen op het hoge houten schot aan het voeteneind van het bed kijkt ze me aan. Nee,

ze toont me haar hoed. 'Kijk eens wat ik heb gekregen.' De hoed, model 1994, heeft het formaat van een klein wagenrad, en bestaat uitsluitend uit rand. Van binnen met gaas bespannen. Van boven bekleefd met een dichte massa opkrullend blauw struisvogeldons. Nu lijkt je op Rosa Luxemburg. Maar dat zeg ik niet. 'En dit!' Ida tilt een hand op, een lange effen zwartkatoenen rok komt omhoog. De prettige geur van iets dat lang en met liefde bewaard is gebleven. Ze hangt de rok over de bedrand, ik tast er met een blote voet naar. Ze wendt haar hoofd naar de commode en begint haar halsdoek los te knopen. 'Als jij naar het toilet gaat, zal ik me wassen.' Ze wijst me de weg. Ik geef haar de tijd.

Tijd? Nu mag alles duren. Tijd bestaat niet meer. Toch zal de genadige avondhemel vallen. Alleen het verleden staat stil.

Ida ligt languit op bed. Van haar maag tot op haar enkels gehuld in de tedere rok. De hoed over haar borsten. De armen langs haar lichaam. Ze kijkt naar het plafond. Jas, broek, jack, trui, hemd hangen gezamenlijk over een stoelleuning. De beelden van een hele dag pakken zich daarin samen. Nu sta ik voor het voeteneind, en wat wil ik haar tonen? Ik sla mijn handen om haar voeten. Dat doe je alleen bij kinderen.

‘Ik wil vanavond de rivier zien, en morgenochtend de begraafplaats. Kan dat?’ zeg ik.

Een niet-choquerende klem om haar enkels.

‘Alles kan.’

Ik ga naast haar liggen, centimeters ruimte tussen ons.

Ida slaakt een diepe zucht, draait het hoofd in mijn richting, en slaapt. De middagschemer, vanaf het eerste moment langs plafond en muren in de kamer aanwezig, daalt nu, aangenaam vibrerende lichtbruine tinten. Grauwe schemer is angst; deze hier, van lichtbruin naar oker verkleurend, is kinderlijk, veilig evenwicht. Ik staar, tot de tinten een voile vormen, die een zachte landing maakt, over mijn ogen strijkt. Een vleugelslag, zonder geweld, een streling die de ogen sluit.

Wanneer ik wakker word heb ik een van Ida's handen in mijn hand. De hoed leunt tegen haar hart.

Ik hoor gekolk van water, als in een slechtgevulde centrale verwarming. Daar gaat mijn hand van zweten, ik laat de hare los. Het is warmer geworden in de kamer. De zon nadert het noordwesten, de rivier. Kijken wil ik. Ik klap de luiken open, vermijd de slag tegen de muur. Haast me terug naar het bed, om zittend te kijken, om Ida

het opstaan te beletten. Ik zie de contourloze, licht nevelige hemel, een paar boomtakken trillen boven de vensterbank uit. Toch gaat straks het avondblauw definitief doorbreken. Dat zie ik nu al.

‘Wat heb je op je rug? Het lijkt wel of iemand je schouderblad eruit heeft proberen te snijden.’

‘Een verwonding, al van voor de oorlog.’

Ik strijk over haar voorhoofd, haar vochtige haar naar achteren. Dat doe je bij een kind dat koorts heeft.

‘Kijk eens of er nog wat water in de kan zit, om te drinken,’ zegt Ida.

Ik blijf de melkbeker mee naar boven te hebben genomen: Ze drinkt water met een restje melk. De hoed schuift van haar hart, valt langzaam achterover tegen mijn schouder. De aanraking met het dons veroorzaakt even een uitval van gevoel. We zuchten beiden en leggen het hoofd op de kussens.

‘Waarom naar de begraafplaats? Daar ligt Stravinsky toch niet?’ zegt Ida.

‘Nee. Maar ik ga in elk dorp waar ik verblijf naar de begraafplaats. Kijken. Daar houd ik van. Het oog tevreden stellen. Het oog wil treuren en het mooi vinden, de stenen. En iets ontdekken. Maar het ontdekt nooit iets, behalve wat het ziet. Het wil niet.’

‘Jij hebt mij mooi beetgenomen. Al die uren, mijn god, wat een lange dag, en hij duurt nog vele uren - jij komt hier alleen maar doden bezoeken.’

Ik kom mezelf als dode bezoeken. Hier had ik de doodstraf moeten krijgen, niet in de rechtzaal, maar op het veld, in de abrikozenboomgaard, in de zwarte modder, achter een hek. Tussen de ogen, de nekslag, of heel ordinair een schot in de buik. De strop aan een boomtak. Iedereen die zich heeft vergist, die zich niet tijdig heeft bedacht, zich in een oorlogssituatie heeft begeven als de mijne - die heeft zich voor het laatst vergist, voor het laatst niet nagedacht. Die krijgt de dood. Weg ermee, de kuil in, de gitzwarte aarde er overheen, die alles opslokt, alles omzet in vruchtbaarheid.

Een paar van deze woorden, geen enkele lopende zin, geef ik door aan Ida. Aarde, moeras, gesteente. ‘Microscopische obsessies,’ zeg ik, ‘een meloenpit in een klont aarde, de loshangende wortel van een waterplant in het door droogte ingedaalde moeras, de afdruk van een schelp in een steen. Daar voel ik me mee verwant. Een enkel vlekje op jouw rug, daar kan ik naar kijken alsof jij dat helemaal bent.’

‘Behalve soldaat..., was je ook dichter?’

Het is goed dat we liggen, dat we alleen zijn binnen vier harde muren, in die stilte die van het achtererf opstijgt. Dat de mensen ons hier met rust laten. Het geluk kent geen grenzen vandaag.

‘Dichter ben ik nooit geworden. Maar ik heb wel twaalf jaar door het literatuurbedrijf gedood, als een rots. Ik verafschuwde het, ik was eraan verslaafd. Als een resistente vis in giftig water. Misschien was ik zelf giftig. Zonder die alledaagse koorts van publiciteitszucht verveelde ik me. Het literatuurbedrijf, dat is het gedreun van twee olifantspoten op een betonnen vloer: de opkomende en de afkalvende reputatie. Maar ik ben er plotseling mee opgehouden. Op zoek naar de andere twee poten van dat machtige dier - misschien. Dichter? Dat durf ik mezelf niet te noemen.’

‘Ach, waren we allemaal maar iets anders,’ zegt Ida. ‘Was jij maar mijn broer. Mijn teruggevonden broer. Maar hij is zelfs dood niet teruggevonden. Ik ken hem niet. Een gedachte, een woord in mijn hoofd. Daarom moet jij hem maar zijn.’

Dat is de simpele oplossing. Haar broer.

Ida komt overeind, op een elleboog, buigt zich over me heen, de hoed buigt mee, het struisvogeldons aait en verbergt mijn schouder, het

gaas prikkelt haar borsten. Andersom moet het, het aaien en het prikkelen. Ida kijkt. Haar linkeroog zakt weg. De derde poging mij te verbijsteren? Maar aan die beweging heb ik mijn liefde verklaard. Buiten haar ogen is alles zwarte schaduw. Op dat moment bereikt de zon de noordwestelijke muur, de opening van het raam. De schaduwen rond haar hoofd vervluchtigen, worden weggezogen. Geluiden dringen het erf binnen, het poortje van het hek kleppert. Hoge vrouwenstemmen.

‘Hoor je!’ zegt Ida, ‘het wordt etenstijd. Kom.’

Mijn vieze shirt, kan dat nog? Het zal wel moeten. En mijn jack krijg ik terug. Met Ida's geur onuitwisbaar in de voering. Ze houdt haar lange rok aan. De hoed blijft achter op het kussen. ‘Je hebt mijn trui keurig bewaard.’ Ze houdt hem gespreid tegen het licht. Ik kijk ongehinderd hoe ze haar trui over haar hoofd trekt, langs haar armen, over haar bovenlichaam schuift. ‘Mooi,’ zeg ik. Ze vouwt de doek nu met een dubbelslag, en een knoop in haar nek, om haar hoofd.

Toch maar één ding willen vrouwen met zekerheid weten, verzeker ik mezelf. De reactie op: ‘Ik ben niet mooi!’

‘Daar weet ik een mooi Duits antwoord op. Das liegt im Auge des Beschauers!’

Ik haal al het overbodige, alles uit al mijn zakken, uit de zakken van haar jas.

‘Ik denk nog steeds,’ zegt Ida, ‘dat je dadelijk ergens een fototoestel uit te voorschijn tovert.’

Ik sta met het cassette-recordertje in mijn hand, leg het op de commode. ‘Ik heb ook iets van Stravinsky op het bandje, het Octet voor blaasinstrumenten. Zou de oude baas dat waarderen? Zou hij zijn wijsvinger achter zijn oorschelp drukken? Wie weet! Nee, het toveren komt van jou.’

‘Een huis dat lijkt op het huis van de familie Stravinsky?’

‘Wil je je oorbellen?’

‘Niet nodig.’

Ze houdt me haar ringloze handen voor. Ter vergelijking?

‘Mijn handen trillen,’ zeg ik, want te zien is het niet.

‘We hebben niets, maar dan ook helemaal niets bij ons.’

De nacht zorgt wel voor zichzelf. Maar de ochtend?

Incisie.

Ik heb de hele dag al niet over eten gerept. Houd ik niet van eten? Ik ben dol op eten. We eten snel, zo snel als de beleefdheid ons vergunt. Een glas wodka voor toe. Met de aperitief wod-

ka, die ik heb bewaard, maakt dat twee glazen. Dat zou ik moeten merken buiten. Via het achtererf, schemerobjecten, het hek, de lichtende appelgroene boomgaard in. Ik ben alweer thuis. Slanke bomen, maar o zo gekromd. De aarde is door karrewielen gegroefd, door varkens bemodderd. Het is hier niet schoon zitten, zoals in mijn kinderbongerd. Ida wil voorlopig geen woord meer zeggen, zegt ze, maar zo nu en dan pakt ze mijn elleboog. Ze wil wel luisteren. Warme sidderende rode vlekken tussen de platte kruinen. Ik vind alles mooi vanavond, al valt er een slagboom in mijn nek. Hele boerenfamilies op het gras. Maar er is hier helemaal geen gras. De afdrukken van varkenssnuiten. Met mijn nichtje onder de bomen. Braaf meisje. Braver nog was ik zelf. De ingehaalde shade van de braafheid. Dat is een woord dat ik Ida niet duidelijk kan maken. Ze glimlacht. Zo stil hoeft het nou ook weer niet. Ik kan maar niet onthullen welke emoties die houten hekjes bij mij opwekken, behalve de liefde voor de eigen kindertijd. Dat is niet voldoende in de analyse. Evenmin als al die lijken, rottend tegen de rottende voet van de hekken. Waarom ben ik niet tevreden met die twee beelden? Liefde en schande. Ze passen in elkaar. Ida stoot mij aan. Kijk, wijst zij. Alweer

een hek, het einde van de bongerd. Maar zij wijst naar de plek waar het hek een hoek van 90 graden maakt. Daarachter verschijnt, in de tuin van het buurhuis, het jongetje met het mandje op zijn hoofd. Staat hij op een omgekeerde emmer? Hij leunt tegen het hek, het hoofd boven een van de spijlen. Liefde draait zich om in ontzetting, en blijft toch liefde. Ik geef Ida een arm, ik grijp haar arm.

Toch heb ik het gepresteerd een foto van ons drieën te maken.

Ik klap een poortje open, klap het dicht. We staan aan de achterkant van het dorp. Onbelemmerd zicht. Diepgroen, naar zwart neigend, stijgt het licht op. Verre natuur, ergens ligt daar de natuurlijke grens, nog onzichtbaar ingebed. Dieren fluisteren, ik fluister terug. Het feest, achter ons, kan het bevrijdingsfeest zijn, juli 1944. Groen ademt. Nog honderd meter. Daarin samengevat een godganse dag.

Vanaf de laatste straatweg op Russisch grondgebied kunnen we nog een tiental meter naar beneden, naar een doelloze steenhoop, een gebarsten kazemat. Voor onze voeten begint het riet, nog eens vijftig meter tot aan de waterlijn van de Boeg. We gaan naast elkaar op een warme steenbrok zitten en kijken in de richting van de zon,

die zich achter een reusachtig kleurenscherm van rose tot violet, met paarse korsten aan de onderkant, op de horizon heeft teruggetrokken. Zijn er instrumenten om het oppervlak en de lichtintensiteit van zo'n kloof aan de hemel te meten? Welk bewijs zou daarmee gediend zijn? Het leven dat zich naar buiten perst, de dood die naar binnen kruipt. Daar zie je het. Zie je het, Ida? Nu de camera met telescopische lens daarop gericht, die van vanochtend - herinner je je, Ida? -, die onze toekomst wijd en breed, maar perspectiefloos, naderbijtrekt. Het rivierwater licht op onder lange zwarte sliertende dekens. De overkant, afgezien van de ondergaande zon, is het evenbeeld van onze kant. Vlakke rietmassa's, verglijdend in dijkachtige aardverhogingen. De Poolse barrière. Als daar de lichtjes gaan flitsen, moeten we weg wezen. Mogen we hier wel zitten? Er is feest in het dorp achter onze rug. Niemand zal ons lastig vallen. Straks gaan we van de muziek genieten. Ach, zie eens in zuidelijke richting, daar vlammen de ruiten van twee huizen in het avondlicht. Nog verder weg, gekartelde purperen rookkolommen, die in een wijde boog naar de rivier dalen. Het zuiden, de spiegel, concurreert in zijn laatste licht met het noordwesten, de bron. Windloze avond, naar alle kanten open.

Kijk, achter ons de wassende maan. Daar wordt de hemel blauw. Ida gaat nu zeggen, let op: Ich hätte dich so gerne leidenschaftlich geliebt. Nu dan, ten slotte, aan het eind van deze zomerse dag glanst de avondlijke hemel boven de zwarte rivier.

FINE

Aan de nagedachtenis van Romy Schneider

Juli-december 1983

Met liefde aan L.S.M. Met dank aan Heleen van W., Gerry van M., Richard & Joanna B., Lela Z., en aan de schrijvers van *Het apollinisch uurwerk*.

De hoofdstukken 1 en 2 verschenen eerder in *De Revisor*, 1984/2.

J.R.